

**ДОНИШГОҶИ АГРАРИИ ТОҶИКИСТОН БА НОМИ
ШИРИНШОҶ ШОҶТЕМУР**

Бо ҳуқуқи дастнавис

ТДУ: 636.39.033.

ҶАМШЕДЗОДА ХУСРАВ ҶАМШЕД

**МУКАММАЛГАРДОНИИ СИФАТҶОИ МАҶСУЛНОКИИ
ГЎСФАНДОНИ ЗОТИ ТОҶИКӢ БО УСУЛИ СЕЛЕКСИЯИ
ДОХИЛИЗОТИ**

АВТОРЕФЕРАТИ

**диссертатсия барои дарёфти дараҷаи илмии
номзади илмҳои кишоварзӣ**

**аз рӯи ихтисоси 06.02.07 - Зотпарварӣ, селекция ва генетикаи
ҳайвоноти кишоварзӣ**

Душанбе – 2024

Диссертатсия дар кафедраи зотпарварӣ ва генетикаи чорвои кишоварзии Донишгоҳи аграрии Тоҷикистон ба номи Шириншоҳ Шохтемур иҷро карда шудааст.

- Роҳбари илмӣ:** **Раҳимов Шарофҷон Тоирович** - доктори илмҳои кишоварзӣ, мудирӣ озмоишгоҳи биотехнологияи инноватсионии Маркази ҷумҳуриявии биотехнологияи чорвои Институти чорводорӣ ва чарогоҳи АИКТ
- Муқарризони расмӣ:** **Рӯзибоев Нураддин Раҳимович** - доктори илмҳои кишоварзӣ, профессор, мудирӣ шӯъбаи Оҳангаронии Институти чорводорӣ ва парандапарварии Ҷумҳурии Ўзбекистон
- Шокирӣ Камолиддин Маҳмадалӣ** - номзади илмҳои кишоварзӣ, роҳбари ҶДММ “ДиЭйАй глобал дар Тоҷикистон”
- Муассисаи пешбар:** Институти илмӣ -таҳқиқотии чорводорӣ ва истеҳсоли хӯрокаи чорвои Қазоқистон

Ҷимояи диссертатсия санаи «24» декабри соли 2024 соати 10⁰⁰ дар шурои диссертатсионии 6D. КОА-075 назди Институти чорводорӣ ва чарогоҳи Академияи илмҳои кишоварзии Тоҷикистон баргузор мегардад. Суроға: ш. Душанбе, кучаи Гипрозем 17; + 992- 235-06-67; E-mail: chorvodori@bk.ru; instchorvodori.tj

Бо диссертатсия ва автореферат дар китобхонаи Институти чорводорӣ ва чарогоҳи АИКТ ва дар сомонаи instchorvodori.tj шинос шудан мумкин аст.

Автореферат “___” _____ соли 2024 фиристода шуд.

Котиби илмии Шурои диссертатсионӣ,
номзади илмҳои биологӣ

Шералиев Ф. Ҷ.

МУҚАДДИМА

Мубрамии мавзуи таҳқиқот. Гӯсфандпарварӣ аз ҷиҳати аҳамияташ дар соҳаҳои чорводорӣи Тоҷикистон мавқеи дуҷумро ишғол намуда, дар таъмин намудани аҳолии мамлакат бо маҳсулоти ғизоӣ (гӯшт ва равған) нақши калонро мебозад.

Бояд қайд намуд, ки низоми қабулгардидаи парвариш - нигоҳубини гӯсфандон тамоми сол дар чарогоҳ, бо назардошти мавҷуд будани чарогоҳҳои ҳосилнокиашон баланд имкон медиҳад, ки маҳсулоти нисбатан арзон итёсол карда шавад. Ҳамзамон гӯсфандон чарогоҳҳои кӯҳӣ ва наздикӯҳиро самаранок истифода мебаранд, ин ба даст овардани гӯшти аз ҷиҳати экологӣ тоза ва равғани думбаро, ки мардуми Осиёи Марказӣ дар тибби халқӣ ҳамчун маводи табобатӣ истифода мебаранд, имконият медиҳад.

Айни замон дар дунё шумораи зоти гӯсфандони ба қайд гирифташудаи маҳаллӣ 995, зотҳои минтақавию сарҳадгузар 134 ва зотҳои байналхалқӣ бошад, ба-100 мерасад. Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон аз қадимулайём ду зоти маҳаллии гӯсфандони думбадор - ҳисорӣ ва ҷойдорӣ, як зоти пӯсти - қароқули дошта, қароқули ва як зоте, ки солҳои 60-уми асри гузашта бароварда шудааст – зоти гӯсфандони гӯшту равғану пашмдеҳи тоҷикӣ, инчунин зоти тоҷикии гӯсфандони маҳинпашм парвариш карда мешаванд.

Ҳамасола то 30 %-и гӯшти исеҳсолшаванда аз ҳаҷми умумии истеҳсоли он дар мамлакат аз ин зотҳои гӯсфандон истеҳсол карда мешавад. Тараққиёти гӯсфандпарварӣ дар Тоҷикистон ба релеф, хусусиятҳои табию иқлимӣ ва экологияи ҷуғрофии он вобастагӣ дорад, зеро зиёда аз 93% ҳудуди онро кӯҳҳои дорои мавзёҳои калони табиӣ чарогоҳҳои алпӣ ва субалпӣ дар минтақаҳои гуногуни амудӣ ҷойгиршуда ташкил медиҳанд. Ин чарогоҳҳо метавонанд ба таври мақсаднок ва самаранок барои парвариши гӯсфандон мавриди истифода қарор гиранд, беҳтар кардани сифатҳои гӯсфандпарварӣ бошад, дар навбати худ, барои баланд бардоштани маҳсулнокии ва самаранокии соҳа аҳамияти калон дорад.

Аммо ба ҳамаи ин нигоҳ накарда, имкониятҳои воқеии зотҳои маҳаллӣ ва маданияи гӯсфандон барои истеҳсоли маҳсулоти арзон пурра амалӣ карда намешавад. Дар натиҷа дар бисёр хоҷагиҳо парвариши гӯсфандон ғоидаи кам оварда, дар баъзе мавридҳо ҳамчун соҳаи камдаромад арзёбӣ карда мешавад. Чунин ҳолати гӯсфандпарварӣ маҳсусан дар шароити ҳозираи гузариши иқтисодӣ ба муносибатҳои бозоргонӣ ҷустуҷӯ ва дарёфти тарзу усулҳои нави пешқадамро, ки ҳифзи саршумори мавҷуда ва ба таври назаррас зиёд намудани он, ташаккул додани сифатҳои зотӣ ва маҳсулнокии онҳо, инчунин зиёд намудани истеҳсоли гӯшти арзони гӯсфандро имкон медиҳад, тақозо менамояд. Дар ҳалли масалаи мазкур истифодаи оқилонаи захираҳои зотии гӯсфандон, мукамалгардонии сифатҳои маҳсулнокии ва зотии онҳо, ба вучуд овардани зоту типҳои нав, аҳамияти калон дорад.

Ҷумҳурии Тоҷикистон мамлакати аграрӣ мебошад. Тақрибан 75% аҳолии мамлакат дар деҳот умр ба сар бурда, аз 70 то 95% -и онҳо дар ихтиёрашон чорво доранд ё ба шуғли соҳаи чорводорӣ ҳавасмандии мӯйян доранд. Соҳаи мазкур барои таъмин намудани даромадҳо ва беҳтар шудани некуаҳволӣ дар тамоми сектори кишоварзӣ нақш ва аҳамияти муҳим дорад. Тибқи омили расмӣ миқдори ба ҳолати 1-уми январи соли 2024 саршумори бузу гӯсфандони дар мамлакат парваришёбанда 6786024 сарро ташкил меаҳад. Ба парвариши чорво асосан чор категорияҳои хоҷагиҳо, ки таи солҳои охир дар мамлакат арзи хастӣ намуданд, машғуланд, ин хоҷагиҳои шахсии наздиҳавлигӣ, хоҷагиҳои деҳқонӣ, хоҷагиҳои давлатии зотпарварӣ ва ҷамъиятҳои саҳомӣ ба ҳисоб мераванд. Қисмати зиёди саршумор дар ихтиёри ду категорияҳои аввали хоҷагиҳо наздик ба 94 % қарор дорад.

Талаботи мавҷудаи аҳолии нисбат ба маҳсулоти гӯсфандпарварӣ муносибати фермеронро ба парвариши ин ё он зот ба кулӣ тағйир дод. Ин дар он инъикос мегардад, ки бештари онҳо бо сабаби доштани вазни зиёд ва мутаносибан баромади баланди маҳсулоти гӯшту-ҷарбу ба парвариши гӯсфандони зоти ҳисорӣ машғул мешаванд. Дар мамлакат бо таври пурра фаъолият накардани саноати коркарди пашм сабаби ба мақоми дуумдараҷа фаромадани парвариши зотҳои серпашми гӯсфандон мегардад. Ин махсусан ба зоти гӯшту рағану пашмдеҳи тоҷикӣ, ки саршуморашон хеле кам шудааст ва дар айни замон наздикии 8000 сарро ташкил медиҳад, тааллуқ дорад. Ҳамин гуна камшавии саршумор, аммо ба қадри камтар дар байни гӯсфандони зоти маҳинпашми тоҷикӣ низ ба мушоҳида мерасад.

Ҳолати баамаломата тарҳрезии низоми оқилонаи ҳифз ва истифодаи захираҳои ирсии зотҳои гӯсфандони дар ҷумҳурӣ парваришёбандаро бо назардошти он, ки эҳтимол ин зотҳо дар оянда барои фермерон ва чорводорон, ки дар наздашон вазифаи парвариши зотҳои гӯсфандони думаҳсулота ва серпашмро, мутобиқшавии чорворо ба шароитҳои доимо ивазшавандаи иқтисодӣ ва экологӣ, аз ҷумла эҳтимолияти тағйирёбии иқлим мегузорад, нақши муҳимро мебозад.

Маълум аст, ки иҷрои корҳои селекционӣ зотпарварӣ бо зотҳои саршуморашон кам боз ҳам мураккабтар мегардад, вақте ки саршумори чорво то он сатҳе, ки интиҳоб ва хостагирии мувофиқ мушкил мегардад. Дар ин ҳолатҳо ба селекционер лозим меояд, ки ҷуфтikuнонии хешӣ ва дар баъзе ҳолатҳо ҷуфтikuнонии боз ҳам хешии наздики ҷуфтҳои волидайнӣ чорворо истифода барад.

Дар алоқамандии бо ин, мо чунин мешуморем, ки мукамалгардонии минбаъдаи сифатҳои маҳсулнокии зоти гӯсфандони гӯшту пашму равағандеҳи тоҷикӣ, нигоҳдорӣ ва зиёд намудани саршумори онҳо ба амалӣ гардидани корҳо дар ҳудуди ҷуфтikuнонии дохилизотӣ бо истифода бурдани гуногунии таркиби ирсии ин зот алоқамандии зич дорад. Масъалаи мазкур муҳимияти иҷрои корҳои таҳқиқотиро дар ин самт муайян намуд.

Дарачаи коркарди илмии проблемаи мавриди омӯзиш. Гӯсфандони зоти гӯшту равғану пашмдеҳи тоҷикӣ бо усули зотбарории мураккаби чуфтikuнонии мешҳои зоти ҳисорӣ бо кӯчқорҳои зоти сарочинӣ ва мешҳои линколну ҳисорӣ бо кӯчқорҳои сарочинӣ ва ҳисорӣ ба вучуд оварда шудаанд. Таҳқиқотҳои илмӣ доир ба офаридани ин зот таҳти роҳбарии шодравон академик Алиев Ғ.А. гузаронида шудаанд. Ин зот соли 1963 бо чунин ном зоти тоҷикии гӯшту равғану пашмдеҳ тасдиқ шудааст. Муаллифи зот шодравон академик Алиев Ғ.А. мебошад. Гӯсфандони зоти тоҷикӣ дорои сифатҳои баланди гӯшту равғанӣ буда, пашми нимдағал доранд. Пашми яклухт тарошидашуда якхелаи қолинбоф буда, чилодор ва рангаш сафеду зардчатоб мебошад. Таркиби пашми гӯсфандони зоти тоҷикӣ аз тибити маҳиниаш миёна, миқдори зиёди мӯйҳои дарози гузаранда ва миқдори ками қил иборат мебошад. Мӯйҳои хушк ва мурда қариб, ки дида намешавад. Саршумори гӯсфандони ин зот соли 1980 то ба 127000 сар расонида шуда буд.

Бояд қайд кард, ки яке аз хусусиятҳои хоси гӯсфандони ин зот серталабии онҳо ба шароити хӯронидан ва нигоҳубин дар фасли зимистон ва аввали баҳор ба шумор меравад. Ҳамин омил дар солҳои охир, яке аз сабабҳои кам шудани саршумори гӯсфандони ин зот дар шароити давоми сол нигоҳубин намудани онҳо дар чарогоҳҳои куҳӣ гаштааст.

Бо назардошти кам будани саршумори гӯсфандони зоти тоҷикӣ, ташаккул додани сифатҳои зотӣ ва маҳсулнокии онҳо аз тарафи муаллифони зиёд бо истифодабарии ташаккулдиҳии дохилизотӣ бо истифодаи авлодҳо (Алиев Ғ.А., Макшанов С.Я., 1979; Алиев Ғ.А., Ген В., Скляр А.Д., 1979; Эргашев Д.Э., 1989 ва диг.), ба роҳ монда шудаанд. Новобаста аз он ки гӯсфандони зоти тоҷикӣ аз рӯйи нишондодҳои гӯшту равған аз гӯсфандони зоти ҳисорӣ қариб, ки монданӣ надоранд, аммо бо сабабҳои номаълум саршумори онҳо кам шуда истодааст ва ин ҳолат андешидани чораҳои таъхирнопазирро оид ба нигоҳ доштани зот тақозо мекунад.

Айни замон мавзеи паҳншавӣ ва афзоишҳои онҳо хусусиятҳои минтақавӣ дошта, танҳо якчанд ноҳияҳои ҷумҳуриро дар бар мегирад. Бо назардошти ин чунин мешуморем, ки гузаронидани корҳои илмӣ - таҳқиқотӣ, ки ба зиёд намудани саршумори гӯсфандони ин зот ва беҳтар гардонидани нишондодҳои маҳсулнокии онҳо равона карда шудаанд, омилҳои муҳим мебошад.

Робитаи таҳқиқот бо барномаҳо (лоиҳаҳо), мавзӯҳои илмӣ. Диссертатсия дар асоси барномаи комплекси Донишгоҳи аграрии Тоҷикистон ба номи Шириншоҳ Шохтемур оид ба чорводорӣ (РҚД 0116ТJ00549) дар давраи солҳои 2010-2016 гузаронида шудаанд.

ТАВСИФИ УМУМИИ ТАҲҚИҚОТ

Мақсади таҳқиқот - баланд бардоштани маҳсулнокии гӯсфандони зоти тоҷикӣ бо истифодаи селекцияи дохилизотӣ мебошад.

Вазифаҳои таҳқиқот:

- муайян намудани ҳолати муосири сохтори генеологӣ зот;
- интиҳоб ва хостагирии ҷуфтҳои волидайнӣ аз рӯи авлодҳо;
- омӯзиши расиш ва инкишофи ҷавонаҳои аз усулҳои гуногуни интиҳоб ва ҷуфткунӣ ба даст овардашуда;
- муайян намудани маҳсулнокии гӯшти ва пашмии наслҳо;
- усулҳои зиёд гардонидани саршумори зот бо истифодаи усули ҷуфткунӣ байнизотӣ;
- муайян намудани самаранокии иқтисодии усулҳои гуногуни таҳқиқот.

Объекти таҳқиқот. Объекти таҳқиқот зоти гӯсфандони тоҷикии гӯшту равғану пашмдеҳи сохтори пайдоишашон гуногуни хоҷагиҳои зотпарварӣ.

Мавзӯи таҳқиқот. Мукамалгардонӣ ва баланд бардоштани маҳсулнокии гӯсфандони зоти тоҷикӣ бо усули селексияи дохилизотӣ.

Навгони илмӣ. Мукамалгардонидани маҳсулнокии гӯсфандони зоти тоҷикӣ ва баланд бардоштани сифатҳои зотии онҳо, тарҳрезӣ намудани усулҳои селексияи дохилизотӣ гузаронидани корҳои селексионии мақсаднокро талаб менамояд. Бинобар ин сабаб, навгони илмӣ таҳқиқоти мазкур ба гузаронидани омӯзишҳо оид ба муайян намудани афзоиши рушд ва инкишофи гӯсфандони зоти гӯшту равғану пашмдеҳи тоҷикӣ дар давраи онтогенез вобаста ба интиҳоб ва хостагирии онҳо аз рӯи авлодҳои мавҷуда дар дохили зот, омӯхтани самаранокии ҷуфткунӣ меш ва кӯчқорҳо аз рӯи мансубияти онҳо ба авлод ва таъсири он ба сифати насл, маҳсулнокии гӯштию пашмӣ ва дар ин асос кор карда баромадани самаранокии селексияи дохилизотӣ аз рӯи авлодҳо иборат мебошад.

Аҳамияти амалӣ ва татбиқи натиҷаҳои таҳқиқот. Таҳқиқоти гузаронидашуда аз ҷиҳати амалӣ нисбати баланд бардоштани маҳсулнокии ва ҳифзнамоии гуногуннамудии генеологӣ зоти гӯсфандони дар минтақаҳои гуногун парваришбандаро таъмин менамояд. Натиҷаҳои он дар корҳои селекционӣ оид ба мукамалгардонидани маҳсулнокии гӯсфандони зоти тоҷикии хоҷагии зотпарварии С. Шерназаров ва Парваришгоҳи давлатии гӯсфандони зоти тоҷикии ноҳияи Хуросони вилояти Хатлон ҷорӣ карда шудааст.

Нуқтаҳои асосии ба ҳимоя пешниҳодшаванда:

1. Гуногуннамудии сохтори генеологӣ гӯсфандони зоти тоҷикӣ;
2. Баланд бардоштани маҳсулнокии онҳо бо усули интиҳоб ва хостагирии дохилизотӣ;
3. Омӯзиши маҳсулнокии гӯшти гӯсфандони зоти тоҷикӣ ва дурағаҳои он;
4. Муайян намудани самаранокии иқтисодии парвариши гӯсфандони зоти тоҷикӣ.

Дарачаи эътимотнокии натиҷаҳо. Эътимотнокии натиҷаҳои таҳқиқотҳои иҷрогардида, асоснокунии илмии онҳо, натиҷагириҳо ва тавсияҳо, ки дар кор оварда шудаанд, аз интиҳоби дурусти равандҳои таҳқиқот ва методикаи иҷроиши он, мувофиқати натиҷаҳои бадастоварда бо шарҳи адабиёти дигар, тасвиби натиҷаҳои бадастомада ва коркарди биометрии маводи аввалия бо истифода аз барномаи компютери “Microsoft Excel” тасдиқ мегардад.

Мутобиқати диссертатсия ба шиносномаи ихтисоси илмӣ. Аз ҷиҳати илмӣ парвариш, мукамалгардонии сифатҳои зотӣ ва баланд бардоштани маҳсулнокии ғўсфандони зоти тоҷикӣ бо усули селекцияи дохилизотӣ мутобиқи шиносномаи ихтисоси 06.02.07 – Зотпарварӣ, селекция ва генетикаи чорвои кишоварзӣ асоснок карда шудааст.

Саҳми шахсии унвонҷӯи дарачаи илмӣ дар таҳқиқот. Муаллифи диссертатсия самт ва усулҳои таҳқиқоти интиҳобкардаи худро аз ҷиҳати назариявӣ мустақилона асоснок карда, усулҳои мукамалгардонии сифатҳои зотӣ ва маҳсулнокии ғўсфандони зоти тоҷикиро муайян намуд. Муаллиф усулҳои интиҳобгардидаи таҳқиқот, ташкил ва гузаронидани таҷрибаҳои илмӣ-хоҷагидориро оид ба омӯзиши самаранокии мукамалгардонии дохилизотии сифатҳои зотӣ ва маҳсулнокии ғўсфандони зоти ғўшту равғану пашмдеҳи тоҷикиро муайян намуда, маълумоти бадастовардашудаи таҷрибавиро ба таври оморӣ коркард карда, натиҷаҳои таҳқиқотро дар нашрияҳои инъикос намудааст.

Тасвиб ва амалисозии натиҷаҳои диссертатсия.

Натиҷаҳои асосии таҳқиқоти диссертатсионӣ дар:

- чаласаҳои ҳарсолаи кормандони кафедраи зотпарварӣ ва генетикаи ҳайвоноти хоҷагии қишлоқи Донишгоҳи аграрии Тоҷикистон ба номи Ш. Шотемур (солҳои 2010-2016);

- дар конференсияи байналмилалии илмию-амалии Институти чорводорӣ ва чарогоҳи АИКТ “Ҳолат ва дурнамои мукамалгардонии хусусиятҳои ирсӣю маҳсулнокии ғўсфандони зотҳои думбадор”, с. 2021;

- дар чаласаи васеи кафедраи зотпарварӣ ва генетикаи ҳайвоноти хоҷагии қишлоқи Донишгоҳи аграрии Тоҷикистон ба номи Ш.Шотемур бо фаро гирифтани олимони дигар кафедраҳо (соли 2021) ба таври маъруза гузориш дода шудаанд.

Натиҷаҳои бадастовардаи таҳқиқот дар хоҷагии зотпарварии ба номи С. Шерназаров ва Парваришгоҳи давлатии ғўсфандони зоти тоҷикии ноҳияи Хуросони Вилояти Хатлон татбиқ гардидааст.

Интишорот аз рӯйи мавзӯи диссертатсия. Аз рӯйи маводи диссертатсия 7 мақолаҳои илмӣ нашр шудааст, аз ҷумла 3 мақолаҳои илмӣ дар маҷаллаҳои тақризшавандаи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон тавсияшуда ба таъбъ расонида шудааст.

Сохтор ва ҳаҷми диссертатсия. Диссертатсия дар ҳаҷми 139 саҳифаи матни чопи компютерӣ омода карда шуда, аз муқаддима, шарҳи адабиёт,

мавод ва усулҳои таҳқиқот, муҳокимаи натиҷаҳо ва тавсияҳои амалӣ, ҳамчунин феҳристи адабиёти истифодашуда, ки 147 номгӯйро дарбар мегирад. Диссертатсия 26 ҷадвал ва 11 расм дорад.

ҚИСМҲОИ АСОСИИ ТАҲҚИҚОТ

Мавод ва усулҳои таҳқиқот. Қисмати таҷрибавии таҳқиқот дар солҳои 2010 - 2016 дар саршумори гӯсфандони зоти тоҷикии заводи зотпарварии ба номи С. Шерназаров ва Парваришгоҳи гӯсфандони зоти тоҷикии ноҳияи Хуросони вилояти Хатлон, ҳамчунин дар озмоишгоҳи пашми шуббай селекция ва технологияи гӯсфандпарвари ва бузпарварии Институти чорводорӣ ва чарогоҳи Академияи илмҳои кишоварзии Тоҷикистон иҷро карда шудааст.

Интихоби гурӯҳи таҷрибавии гӯсфандон ба таври комиссияӣ бо иштироки кормандони илмии Институти чорводорӣ ва чарогоҳи АИКТ ва мутахассисони хоҷагӣ аз рӯйи мансубияти гӯсфандон ба авлод амалӣ карда шудааст.

Вазни зиндаи мешҳо бо роҳи вазнкашии фардии онҳо пеш аз давраи чуфтikuнонӣ, ҷавонаҳо бошад, ҳангоми таваллуд, аз модаронашон ҷудо намудан (дар синни 4,0-4,5 моҳагӣ), синну соли 12,0 ва 18,0 моҳагӣ муайян карда шудааст.

Афзоиши қадкашӣ ва инкишофи танаи ҷавонаҳое, ки аз вариантҳои гуногуни таҷрибаҳо ба даст омадаанд, бо роҳи гирифтани чунин андозҳои асосии бадан: баландии кӯҳон, дарозии уреби бадан, давраи қафаси сина, васегии қафаси сина, чуқурии қафаси сина, давраи банди даст ва давраи думба муайян карда шудаанд. Дар асоси маълумоти бадастомада вазнафзункунии мутлақ ва нисбии вазни бадан истифода бо формулаи Борди, ҳамчунин индексҳои дарозбаданӣ, қафаси сина, пуррагӣ ва серустухонӣ бо формулаҳои дар зоотехния қабул гардида ҳисоб карда баромада шудаанд.

Маҳсулнокии пашмии гӯсфандон бо роҳи вазнкашии фардии тароши пашми баҳорӣ ва якумин омӯхта шудааст. Барои омӯхтани сифати пашм намунаҳои пашм аз мавзеи паси шона аз кӯчқорҳои наслдеҳи истифодашуда, мешҳои дар таҷрибабуда ва насли онҳо дар синни яксолагӣ омӯхта шудаанд.

Дарозии табиии пашмо бо дақиқии то 0,5 см, бо гӯзоштани кокулҳои пашм ба рӯйи ҷадвали миллиметрӣ, ҷен намудем.

Ғафсӣ ва маҳинии тибит, мӯйи гузаришӣ ва қилро дар ланометр тибқи услуби ИУЧ (ВИЖ, 1976) ҷен намудем.

Аз рӯйи натиҷаҳои ҳисоби шумораи нахҳои намудҳои гуногун таносуби дарсадӣ (фоизӣ) аз рӯйи таркиби морфологии онҳо муайян карда шуд.

Бордоркунии гурӯҳҳои интихобгардидаи мешҳо бо кӯчқорҳои наслдеҳ аз рӯйи нақшаи маҳсули чуфтikuнонии байниавлодии вобаста ба маҳсулнокии онҳо муайян карда шуда будаанд гузаронида шуд:

Х х VIII ва I х IV. Муайян намудани сифати наслии кўчқорҳо мувофиқа бо дастурамалӣ баҳодиҳии тасдиқгардидаи зот муайян карда шудаанд.

Барои гузаронидани таҷрибаҳо оид ба муайян намудани таъсири беҳтар гардонидани шароити хўронидани ҷавонаҳо ба маҳсулнокии минбаъдаи онҳо, саршумори гўсфандони дурагаро аз рўйи натиҷаи бордоркунии мешҳои ҳисорӣ бо кўчқорҳои наслдеҳи зоти тоҷикӣ ба даст оварда шудааст, интиҳоб намудем. Дар наслҳои наринаи ҳамин саршумор таҷрибаҳо оид ба бўрдоқикунии онҳо низ гузаронида шудааст.

Сифатҳои бўрдоқишавии кўчқорбарраҳо бо роҳи вазнкашии фардии пеш аз бўрдоқикунонӣ ва бад аз анҷоми он дар давоми 60 рӯз муайян карда шудааст. Сарфи хўрокаи дар ин давра бо усули баркашии хўрокаи истеъмолгардида ва боқимондаи он муайян карда шудааст.

Сифатҳои сергўшти ва серравғанӣ бо роҳи усулҳои забҳи назоратии кўчқорбарраҳо тибқи услуби ИУЧ (ВИЖ, 1978) омўхта шудаанд.

Таркиби кимёвии гўшт ва равғани думба тибқи дастурамали таҳиянамудаи ИУЧ (ВИЖ, 1988), арзиши энергетикӣ гўшт тибқи формулаи зерин:

$$X=C-(ж+3) \times 4,1-J \times 9,3 \times 4,1868$$

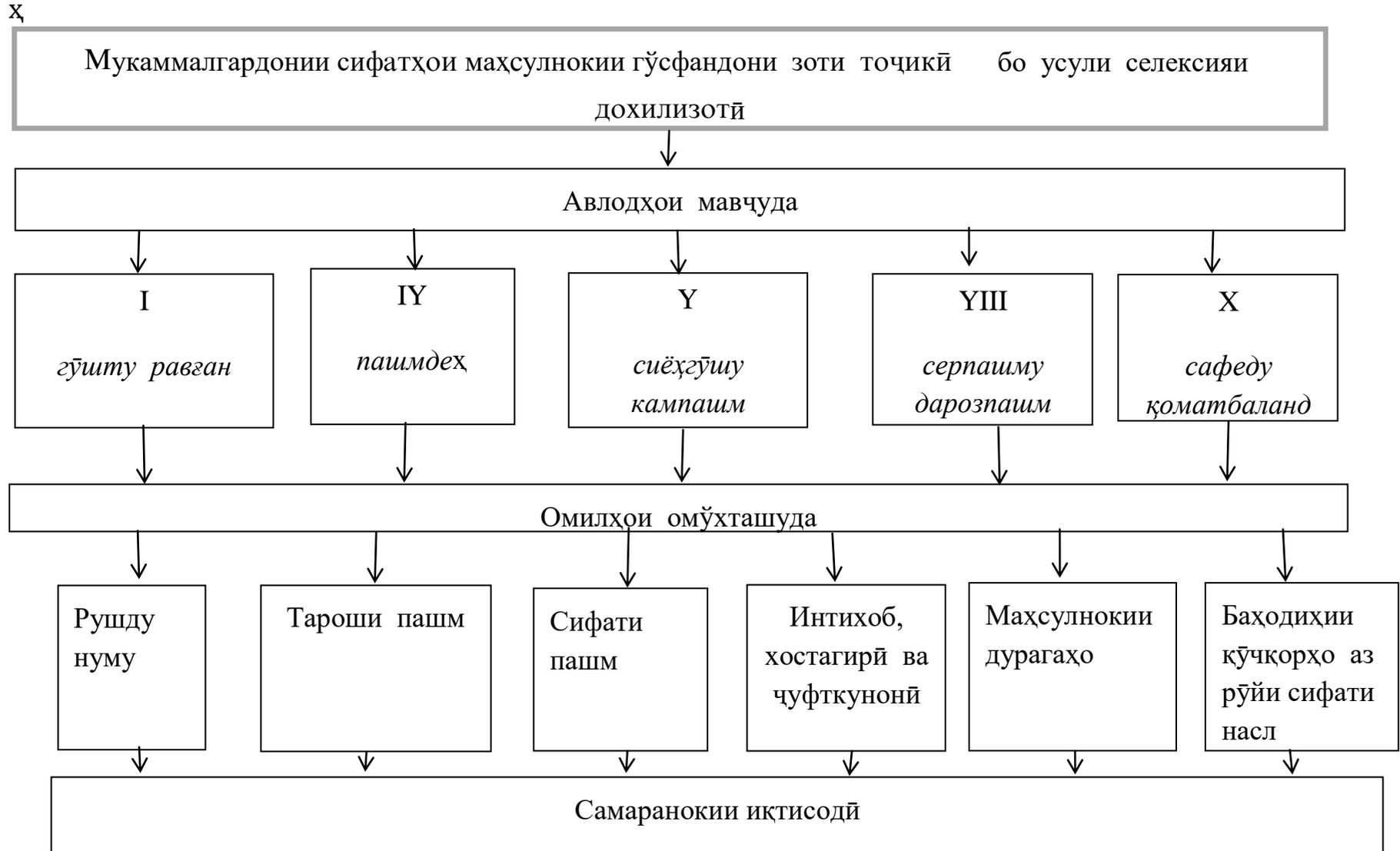
муайян карда шудааст.

Самаранокии иқтисодии вариантҳои гуногуни таҳқиқот аз рўйи фарқияти байни арзиши ба фурӯш баровардашуда маҳсулоти истеҳсолгардида ва арзиши хароҷот барои истеҳсоли он ҳисоб карда шудааст.

Ҳамаи таҷрибаҳо аз рўйи нақшаи мазкур гузаронида шудааст (расми 1).

Натиҷаҳои маводи рақамии бадастомада тибқи усулҳои И.А. Плохинский (1969) мавриди коркарди оморию вариатсионӣ қарор дода шудаанд.

Расми 1.- Нақшаи умумии таҳқиқот

НАТИҶАҲОИ ТАҲҚИҚОТ

Маълум аст, ки дар Тоҷикистон панҷ зоти гӯсфандон ва гурӯҳҳои бунёдшавандаи зоти гӯсфандон парвариш карда мешаванд. Вобаста ба самти маҳсулнокиашон дар солҳои охир саршумори зотҳои парваришбандаи гӯсфандон ба манфиати зоти гӯсфандони ҳисорӣ хеле тағйир ёфтааст. Дар шароити бозоргонӣ камшавии саршумори гӯсфандони зоти тоҷикӣ мушоҳида карда мешавад.

Дар ҷадвали 1 тағйирёбии саршумори гӯсфандони зоти тоҷикӣ дар солҳои охир оварда шудааст.

Ҷадвали 1.- Саршумори гӯсфандони зоти тоҷикӣ дар миқёси хоҷагиҳои парвариш

Номгӯи хоҷагиҳо	Солҳо							
	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Хоҷагии зотпарварии ба номи С. Шерназаров	1934	1674	1568	421	800	1006	1006	1056
Парваришгоҳи гӯсфанди зоти тоҷикии ноҳияи Хуросон	427	457	472	510	480	509	522	623
Хоҷагии деҳқонию фермерии «Эсанбой-1»-и ноҳияи Рӯдакӣ	700	859	808	881	1396	1162	1200	1200
Хоҷагии ёрирасони «Зиғертӣ»	-	-	-	914	720	993	1033	1110

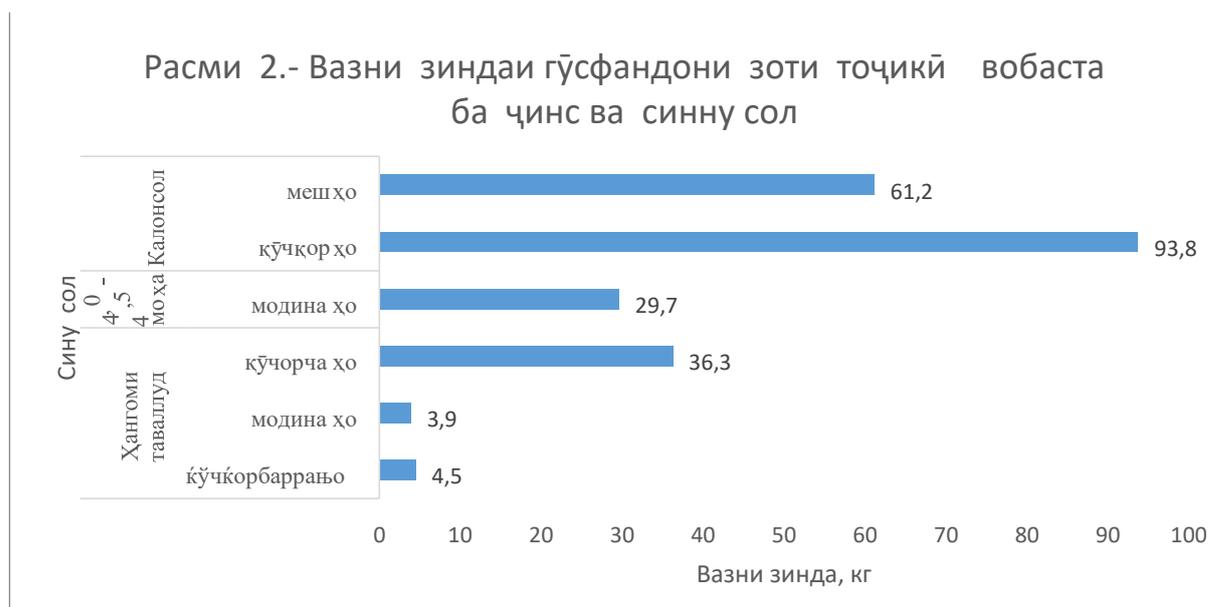
Чи тавре, ки аз нишондодҳои ҷадвали 1 бармеояд, саршумори гӯсфандони зоти тоҷикӣ дар хоҷагии зотпарварии ба номи С. Шерназаров дар соли 2023 нисбат ба соли 2016 ба 45,40 % кам гаштааст.

Ин ҳолати баамалода боиси он гашт, ки бо мақсади нигоҳ доштани саршумори гӯсфандони зоти тоҷикӣ ва минбаъд зиёд намудан ва баланд бардоштани маҳсулнокии он дар ноҳияи Хуросони вилояти Хатлон Парваришгоҳи махсуси “Даҳана-Киик” дар тобеияти Вазорати кишоварзии Ҷумҳурии Тоҷикистон таъсис дода шавад. Дар

соли 2023 саршумори гӯсфандони зоти тоҷикӣ дар ин муассиса нисбат ба соли 2016 ба 45,90 % зиёд гаштааст. Ҳамин тавр зиёд гаштани саршумори гӯсфандони зоти тоҷикӣ низ дар хоҷагии зотпарварию «Эсонбой-1» ноҳияи Рӯдакӣ дида мешавад (71,43 %).

Хоҷагии ёрирасони «Зигертӣ»-и дастгоҳи иҷроияи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон бо парвариши гӯсфанди зоти тоҷикӣ аз соли 2019 оғоз намудааст ва дар соли 2023 саршумори он ба 1130 сар расонида шудааст.

Дар расми 2 маълумоте пешниҳод гардидаанд, ки дар маҷмӯъ вази зиндаи гӯсфандони зоти тоҷикиро дар марҳилаи муосири парвариши он нишон медиҳанд.

Чӣ тавре, ки аз нишондодҳои расми 2 дида мешавад вази зиндаи кӯҷқорбарраҳо ва барраҳои модина ҳангоми таваллуд мутаносибан 4,5 ва 3,9 кг-ро ташкил медиҳад. Дар давраи нигоҳубини чарогоҳӣ ҷавонаҳо хуб парвариш меёбанд ва ҳангоми аз модаронашон ҷудо намудан вобаста аз ҷинс мутаносибан вази зиндаи 36,3 ва 29,7 кг доранд ё ин, ки вази зиндаи худро аз 8,07 то 7,61 маротиба нисбат ба давраи таваллуд афзун намудаанд. Дар охири давраи парвариши чарогоҳӣ вази зиндаи кӯҷқорҳои наслдеҳ ба 93,8 кг, мешҳо бошад - 61,2 кг расидааст.

Вобаста ба натиҷаҳои таҳқиқоти гузаронидашуда маълум шуд, ки дар айни замон дар сохтори селекционии рамаи гӯсфандони зоти тоҷикӣ 5 авлод ҳифз ёфтааст: I; IV; V; VIII ва X. Дар ҷадвали 2 натиҷаҳои таҳқиқотҳо оид ба вази зиндаи авлодҳои мавҷудайи гӯсфандони зоти тоҷикӣ вобаста аз синну сол оварда шудааст.

Ҷадвали 2. - Тағйирёбии вазни зиндаи гӯсфандони авлодҳои гуногун вобаста аз ҷинс ва синну сол, кг

Гурӯҳҳои синну-солӣ	Ҷинс	N	Авлодҳо				
			I	IV	V	VIII	X
Ҳангоми таваллуд	♂	165	5,1±0,05	4,5±0,04	4,3±0,03	4,6±0,06	4,8±0,05
	♀	159	4,5±0,03	3,8±0,03	3,7±0,05	4,2±0,04	4,3±0,06
4,5 – 5,0 моҳа	♂	170	34,8±0,50	34,4±0,55	33,0±0,67	34,4±0,58	34,5±0,38
	♀	173	32,0±0,45	30,9±0,55	29,9±0,04	30,1±0,60	30,7±0,65
18,0 моҳа	♂	40	70,0±0,87	65,0±0,35	63,5±0,62	65,0±0,53	68,0±0,45
	♀	235	57,8±0,75	56,0±0,05	55,0±0,65	55,7±0,68	57,2±0,70

Ҷӣ тавре, ки аз нишондодҳои ҷадвали 2 дида мешавад, қўҷқорбарраҳо ва барраҳои модинаи авлоди яқум нисбат ба дигар авлодҳо бо вазни зиндаи зиёдтар таваллуд мешаванд ва ҷунин қонуният то синни 18,0 моҳагӣ низ нигоҳ дошта мешавад. Натиҷаи таҳқиқотҳо нишон доданд, ки вазни зиндаи барраҳои нарина ва модинаи авлоди яқум дар сини 4,5-5,0 моҳагӣ муттаносибан 34,8-32,0 кг-ро ташкил медиҳад, ки нисбат ба авлоди ҷорум 1,16-3,56 %, авлоди панҷум - 5,45 – 7,02 %, авлоди ҳаштум 1,16 – 6,31 % ва авлоди даҳум 0,87 - 4,23 % зиёд мебошад. Аммо дар аксари ҳолатҳо фарқияти мавҷудаи байни авлодҳо натиҷаҳои омории эътимоднок надоранд ($P \leq 0,95$).

Дар давраи 18,0 моҳагӣ нишондодҳои беҳтарини вазни зиндари гӯсфандони авлоди яқум ва даҳум доро мебошанд, ки ин нишондод дар қўҷқорҳо муттаносибан ба 70,0-68,0 кг ва модина бошад ба 57,8- 57,2 кг баробар аст.

Яке аз омилҳои муҳими баҳодихӣ ба хусусиятҳои хоҷагидорӣ ҷорво омӯхтани тағйирёбии рушду намуи бадани онҳо дар давраи инкишофи баъди ҷанинӣ ба шумор меравад. Бинобар ин сабаб, мо ҷенақҳои бадани гӯсфандонро вобаста ба мансубияти онҳо ба авлодҳои гуногун омӯхта ба онҳо аз рӯи намуди берунӣ баҳогузорӣ намудем.

Натиҷаҳои таҳқиқотҳои гузаронидашудаи аз давраи таваллуд то синни 18,0 дар ҷадвалҳои 3 ва 4 оварда шудаанд.

**Ҷадвали 3.- Тағйирёбии ченакҳои асосии бадани қўчқорбарраҳои гуногунавлоди зоти тоҷикӣ
вобаста ба синну сол, ($M \pm m$, см)**

Авлод	Синну сол	Баландӣ то ёл	Дарозии қачи бадан	Паҳмии қафаси сина	Ҷуқурии қафаси сина	Давраи қафаси сина	Давраи думба
I	дар вақти та валлуд	42,3±0,48	34,9±0,41	9,8±0,16	13,2±0,23	44,1±0,36	25,6±0,74
	4,5 моҳа	68,2±0,25	69,0±0,31	17,9±0,21	27,2±0,24	90,3±0,26	80,3±0,44
	18,0 моҳа	75,1±0,43	80,5±0,80	21,6±0,38	30,7±0,61	105,7±1,24	97,4±1,75
IV	дар вақти таваллуд	42,5±0,35	32,7±0,41	10,3±0,07	12,2±0,38	43,1±0,43	24,30±0,54
	4,5 моҳа	68,2±0,24	69,6±0,26	18,0±0,24	28,7±0,36	89,9±0,90	79,7±0,61
	18,0 моҳа	73,1±0,53	75,3±0,58	21,8±0,62	30,8±0,46	100,8±0,79	81,6±0,96
V	дар вақти таваллуд	45,4±0,44	35,8±0,37	10,8±0,23	14,4±0,24	44,9±0,36	22,7±0,24
	4,5 моҳа	69,1±0,24	69,5±0,42	18,2±0,27	26,3±0,27	92,2±0,87	88,4±0,85
	18,0 моҳа	76,3±0,55	81,8±0,63	22,3±0,65	33,0±0,47	104,8±0,87	88,4±0,90
VIII	дар вақти таваллуд	43,3±0,51	35,4±0,38	10,2±0,23	13,3±0,37	44,6±0,39	23,7±0,12
	4,5 моҳа	68,3±0,39	68,5±0,38	17,8±0,29	27,2±0,20	91,5±0,38	89,8±0,54
	18,0 моҳа	75,8±0,69	78,2±0,75	23,1±0,64	33,6±0,60	102,4±0,94	86,6±0,61
	дар вақти	43,5±0,40	34,4±0,28	10,4±0,68	13,7±0,43	44,8±0,25	27,4±0,93
X	дар вақти таваллуд						
	4,5 моҳа	68,6±0,18	69,2±0,24	18,4±0,15	27,2±0,19	87,7±0,10	76,6±0,67
	18,0 моҳа	74,8±0,60	76,8±0,58	22,8±0,51	32,5±0,11	101,8±0,87	82,0±0,74

**Ҷадвали 4. - Тағирёби ченакҳои асосии бадани барраҳои модинаи гуногунавлоди зоти тоҷикӣ
вобаста ба синну сол, ($M \pm m$, см)**

Авлод	Синну сол	Баландӣ то ёл	Дарозии қачи бадан	Паҳмии қафаси сина	Чуқурии қафаси сина	Давраи қафаси сина	Давраи думба
I	дар вақти таваллуд	42,3±0,48	34,9±0,41	9,8±0,16	13,9±0,23	44,1±0,36	20,7±0,37
	4,5 моҳа	67,6±0,40	65,3±0,29	16,8±0,40	23,5±0,87	83,8±0,33	70,8±0,38
	18,0 моҳа	73,3±0,33	75,9±0,28	20,9±0,22	28,1±0,35	96,4±1,05	80,9±0,84
IV	дар вақти таваллуд	42,5±0,35	32,7±0,41	10,3±0,07	12,2±0,38	43,1±0,46	20,3±0,53
	4,5 моҳа	65,3±0,23	65,2±0,53	16,8±0,23	22,2±0,31	81,4±0,70	70,4±0,54
	18,0 моҳа	70,2±0,27	74,4±0,76	20,8±0,22	27,6±0,30	93,2±0,83	80,0±0,89
V	дар вақти таваллуд	43,4±0,44	35,8±0,37	10,8±0,23	14,5±0,24	44,9±0,36	21,5±0,62
	4,5 моҳа	66,8±0,37	65,1±0,35	17,9±0,30	25,7±0,23	84,4±0,32	70,1±0,41
	18,0 моҳа	74,6±0,24	75,9±0,77	21,3±0,18	29,2±0,17	98,1±0,59	81,6±0,78
	дар вақти таваллуд	43,3±0,51	35,5±0,38	10,2±0,23	14,3±0,37	44,6±0,39	20,5±0,70

VIII	4,5 моҳа	65,9±0,35	65,3±0,36	15,3±0,33	23,5±0,25	82,5±0,52	69,7±0,44
	18,0 моҳа	73,2±0,21	74,7±0,21	21,3±0,20	28,3±0,24	96,2±0,68	79,0±0,85
X	дар вақти таваллуд	43,6±0,40	34,5±0,28	10,4±0,28	14,7±0,43	44,7±0,35	21,7±0,24
	4,5 моҳа	66,6±0,21	64,1±0,30	16,4±0,23	23,3±0,24	82,1±0,45	76,5±0,90
	18,0 моҳа	72,9±0,25	75,4±0,21	21,2±0,17	28,7±0,24	95,3±0,66	80,5±0,47

Аз маълумоти ҷадвали 3 ва 4 бармеояд, ки дар 4, 0 - 4,5 - моҳи аввали давраи ширхӯрӣ ченакҳои асосии бадани барраҳо 1,5 – 2,0 маротиба зиёд мешавад. Дар ин давра дар ҷавонаҳо рушди босуръати устухонҳои асосии бадан, дарозӣ ва паҳмии он ба амал меояд. Муайян карда шудааст, ки дар давраи ширхӯрӣ махсусан афзоиши босурати думба ба назар мерасад. Эҳтимол ин ҳолат дар гӯсфандони зоти тоҷикӣ чун гӯсфандони думбадор (ҳисорӣ) аз қобилияти захира кардани равған, то давраи аз модар ҷудо кардани барраҳо вобастагӣ дорад. Бинобар ин сабаб давраи думбаи барраҳо дар 135- рӯзи аввал (аз вақти таваллуд то ҷудо намудани онҳо аз модарашон) зуд калон шуда, вобаста ба авлод дар ҷинсҳои нарина аз 22,70 то 89,80 см ва модина бошад аз 20,30 то 76,50 см-ро ташкил медиҳад. Дар ин ҳолат аз ҳама андозаи калони думба дар кӯчқорбарраҳои авлоди V111 ва V-ум ва аз ҳама андозаи хурди он дар авлодҳои X ва IV дида мешавад. Дар ҷинсҳои модинаи авлоди X-андозаи думба дар синни 4,5 моҳагӣ ба ҳисоби миёна 76,5 см ва ҳамҷинсони авлодҳои дигар бошад аз 69,7 то 70,8 см-ро ташкил медиҳад. Қобилияти зуд захира кардани равған дар барраҳои гӯсфандони зоти тоҷикӣ яке аз аломатҳои, ки аҳамияти калони биологӣ дошта, ҳамчун манбаи иловагии моддаҳои ғизоӣ ва об дар шароитҳои номусоиди нигоҳубин истифода шаванд.

Дар 13,5 моҳи минбаъдаи парвариш ченакҳои бадани ҷинсҳои нарина ва модина ба ҳисоби миёна баландии то ёл 9,6 %, дарозии қачи бадан 14,7 % ва 15,7 %, паҳмии қафаси сина 23,9 ва 27,1 %, чуқурии қафаси сина 17,5 ва 19,9 %, даври қафаси сина 14,1 ва 15,7 %, даври думба бошад 4,7 ва 15,7 % зиёд шудааст. Дар маҷмуъ аз таваллуд то ба балоғат расидан ченакҳои бадани гӯсфандони муқоисашаванда то 3-маротиба ва дар баъзе ҳолатҳо аз ин ҳам зиёд гаштааст. Ин нишондодҳо дар маҷмуъ аз зудрасии баланди гӯсфандони зоти тоҷикӣ далолат медиҳад.

Дар ҷадвали 5 нишондодҳои тароши пашми гӯсфандони зоти тоҷикӣ дар ҳудуди авлодҳои муқоисашаванда нишон дода шудааст.

Ҷадвали 5. – Тароши пашми гӯсфандон вобаста ба авлодҳо дар сини 2,0 сола, ($M \pm m$, кг)

Авлодҳо	Мешҳо		Кӯчқорҳо	
	шумора, сар	тароши пашм	шумора, сар	тароши пашм
I	15	2,4 ± 0,02	10	2,9 ± 0,05
IV	15	2,1 ± 0,01	8	2,5 ± 0,04
V	15	2,3 ± 0,02	5	2,7 ± 0,06
VIII	15	2,4 ± 0,03	7	2,6 ± 0,05
X	15	2,7 ± 0,02	9	3,0 ± 0,07

Чи тавре, ки аз нишондодҳои ҷадвали 5 дида мешавад, миқдори тароши пашми гӯсфандони зоти тоҷикӣ дар синни 2 солагӣ вобаста ба авлод фарқияти хос дорад. Нисбатан тароши пашми зиёд дар меш ва кӯчқорҳои авлоди X дида мешавад, ки он мутаносибан 2,7 - 3,0 кг-ро ташкил дода, нисбат ба авлоди I - 12,5 ва 3,45 %, авлоди IV - 28,57 - 20,0 %, авлоди V - 17,39 - 11,11 % ва авлоди VIII - 12,5 - 15,38 % зиёд мебошад. Маълумоти овардашуда нишон медиҳанд, ки имконияти ирсии гӯсфандони зоти тоҷикӣ нисбат ба баланд бардоштани маҳсулнокии пашмии он вобаста ба авлод дар дохили худ зот вучуд дорад. Бинобар ин сабаб истифодаи мукамалгардонидани маҳсулнокии пашмии ин зот бо роҳи ҷуфтikuнонии байниавлодӣ муҳим мебошад.

Яке аз роҳҳои баланд бардоштани маҳсулнокии гӯсфандони зоти тоҷикӣ, гузаронидани интиҳоб ва хостагирии батанзимдарорӣ ва ислоҳкунанда дар дохили авлодҳои мавҷуда ба ҳисоб меравад. Бо ин мақсад аз тарафи мо, истифодаи ҷуфтikuнонии байниавлодҳои гӯсфандони ин зот бо истифода аз авлодҳои зерин гузаронида шудааст: кӯчқорҳои авлоди X бо мешҳои VIII ва кӯчқорҳои авлоди I бо мешҳои IV. Вазни зиндаи насли гирифташуда дар сини 4,5 моҳагӣ дар ҷадвали 6 оварда шудааст.

Ҷадвали 6. - Вазни зиндаи барраҳо дар синни 4,5 моҳагӣ аз модарашон вобаста ҷуфтikuнонии байниавлодӣ

Ҷуфтikuнонии авлодҳо	Ҷинс	4,5 моҳа	
Ҳоҷагии зотпарварии ба номи С.Шерназаров			
Сафед (авлоди X бо VIII)	♂	50	38,5
	♀	50	34,5
Сурхча (авлоди I бо IV)	♂	50	38,2
	♀	50	34,4
Парваришгоҳи гӯсфандони зоти тоҷикӣ			
Сафед (авлоди X бо VIII)	♂	36	39,0
	♀	14	34,0
Сурхча (авлоди I бо IV)	♂	40	39,0
	♀	17	36,0

Ҷӣ тавре, ки аз нишондиҳандаҳои ҷадвали 6 дида мешавад, хангоми аз модар ҷудо намудани барраҳо дар синни 4,5 моҳагӣ дар ҳоҷагии зотпарварии ба номи С. Шерназаров вазни зиндаи кӯчқорчаҳо

ва барраҳои модинаи авлоди X - VIII нисбат ба I-IV каме зиёд буда, фарқияти он назаррас нест ва дар парваришгоҳ бошад вазни зиндаи кӯчорбараҳо якхела буда, барраҳои модина нисбат ба ҳамсолони авлоди X - VIII то 5,88 % зиёд мебошад. Дар натиҷаи истифода бурдани чарогоҳи тобистона вазни зиндаи барраҳои хоҷагии зотпарварии ба номи С.Шерназаров 7,3-7,7 маротиба ва Парваришгоҳ бошад то 8,6 - 10,5 маротиба нисбат ба давраи таваллуд зиёд шудааст.

Чи тавре ки маълум аст гӯсфандпарварӣ дар Тоҷикистон дар асоси системаи парвариши чарогоҳӣ асос ёфтааст. Аммо аз сабаби он, ки дар солҳои Истиқлолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон саршумори гӯсфандон зиёда аз ду маротиба афзоиш ёфтааст, баъзе мушкилотҳо нисбати таъмини чорво бо чарогоҳ дида мешавад. Ин сабаби он мегардад, ки нисбати интенсификатсиякунонии соҳа аҳамият диҳем ва имкониятҳои мавҷудаи истеҳсол ва самаранок истифодабарии захираҳои хӯроки чорворо таъмин намоем. Вобаста ба ин, мо таҷрибаҳои илмию хоҷагидорӣ оид ба омӯзиши таъсири шароитҳои парвариш ба маҳсулнокии гӯсфандони зоти тоҷикӣ ва дурагаҳои он бо мешҳои зоти ҳисорӣ гузаронидем, ки таъсири он ба вазни зиндаи чорво дар ҷадвали 7 оварда шудааст.

Ҷадвали 7.- Вазни зинда ва тароши пашми гӯсфандони зоти тоҷикӣ ва дурагаҳои он бо зоти ҳисорӣ

Таҷрибаҳо	Гурӯҳҳо	Вазни зинда вобаста ба давраҳои таҷриба, кг			Тароши пашм, кг
		оғоз	анҷом	вазнафзункунӣ	
1 - зоти аслии тоҷикӣ	барраҳои модина	38,6	54,8	16,2	2,10±0,08
	барраҳои нарина	40,4	65,2	24,8	3,90±0,14
	мешҳо	53,0	71,1	18,1	3,96±0,09
2- дурагаҳо (тоҷикӣ X ҳисорӣ)	барраҳои модина	39,1	58,6	19,5	1,95±0,09
	барраҳои нарина	41,2	68,2	27,0	3,20±0,04
	мешҳо	53,3	73,9	20,6	3,29±0,07

Чи тавре, ки аз нишондодҳои ҷадвали 7 дида мешавад гӯсфандони дурага дорои қобилияти баланди афзун намудани вазни зиндаашонро доро мебошанд. Аз рӯи натиҷаҳои таҳқиқотҳо бармеояд, ки дар оғози таҷрибаҳо вазни зиндаи гӯсфандони гурӯҳҳо ба ҳамдигар наздик буда, фарқияти калон надоштанд. Дар давоми 6 моҳи таҷриба вазни зиндаи барраҳои модинаи гӯсфандони зоти тоҷикӣ то 16,2, кӯчқорҳо 24,8 ва мешҳо 18,1 кг афзудааст. Ин нишондод дар

гӯсфандони дурагаҳо мутаносибан 19,5 кг, 27,0 ва 20,6 кг-ро ташкил додааст. Дар ин давра вазнафзункунии гӯсфандон мувофиқ ба таҷрибаҳои 1 ва 2 мутаносибан ба 90, 137, 100 ва 108, 149, 114 грамм дар як шабонарӯз расидааст, яъне дурагаҳо дорои қобилияти баланди афзун намудани вазни зинда мебошанд ва дар ҳамин маврид, насли гӯсфандони дурага арзиши аслии хӯрокро ба афзункунии маҳсулноқӣ хубтар мепӯшонанд.

Афзалият дар нишондодҳои тароши пашм дар гӯсфандони аслии зоти тоҷикӣ дида мешавад. Ин нишондод дар мешҳои 2,5 солаи дар таҷрибаҳои 1 ва 2 қарордошта мутаносибан ба 3,96 ва 3,29 кг баробар мебошад. Тароши пашми барраҳои модина вобаста ба таҷрибаҳо 2,10 - 1,95 ва барраҳои нарина бошад 3,20 – 3,90 кг-ро ташкил медиҳад.

Яке аз нишондиҳандаҳои муҳими гӯсфандони зоти тоҷикӣ ин маҳсулноқии ғуштиву рағани онҳо ба ҳисоб меравад. Дар алоқаманди бо ин, мо таҷрибаҳоро оид ба омӯхтани қобилияти фарбеҳшавии қўчқорчаҳои зоти тоҷикӣ ва дурагаҳои он бо зоти ҳисорӣ гузаронидем, ки натиҷаҳо яш дар ҷадвал 8 оварда шудаанд.

Ҷадвали 8. - Қобилияти фарбеҳшавии қўчқорчаҳо

Нишондодҳо		Воҳиди ченак	Гуруҳҳо	
			зоти аслии тоҷикӣ	дурагаҳо
Вазни зинда	дар давраи оғози фарбеҳкунӣ	$M \pm m$, кг	35,00±1,05	40,50±1,10
	ҳангоми тамомшавии давраи фарбеҳкунӣ	$M \pm m$, кг	48,50±0,85	56,55±1,22
Вазнафзункунӣ дар давраи 60 рӯзи фарбеҳкунӣ		кг	13,50	16,05
Вазнафзункунии шабонарӯзӣ		г	225	267,5
Сарфи хӯрока ба 1 кг вазнафзуншавӣ		воҳиди хӯрока	8,30	7,50

Чуноне, ки аз маълумоти ҷадвали мазкур дида мешавад, дар давраи фарбеҳкунӣ вазни зиндаи қўчқорчаҳои ҳарду гурӯҳ ба таври назаррас зиёд шудаанд ё ин, ки дар қўчқорбарраҳои зоти тоҷикӣ 38,57 %, дар дурагаҳо бошад 39,63 %-ро ташкил медиҳад. Хусусиятҳои фарқкунандани қўшқорҳои дурага дар он аст, ки аз рӯи нишондоди сарфи хӯрока барои ба даст овардани як килограм вазни зинда 0,80 воҳиди хӯрокаро, нисбат ба зоти тоҷикӣ, кам харҷ намудааст.

Хусусиятҳои хоси индивидуалии қўчқорчаҳо ба таври равшан дар нишондиҳандаҳои қасобии онҳо то давраи фарбеҳкунӣ ва баъд аз он дар ҷадвали 9 оварда шудааст.

Ҷадвали 9. - Нишондиҳандаҳои қассобии қўшқорчаҳои баромадашон гуногун дар давраҳои фарбеҳкунӣ, (M±m)

Нишондодҳо	Давраи фарбеҳкунӣ	Гурӯҳҳо	
		зоти аслии тоҷикӣ	дурагаҳо
Вазни зиндаи қўшқорчаҳо	дар давраи оғози фарбеҳкунӣ	35,20±0,55	40,85±0,89
	ҳангоми анҷоми давраи фарбеҳкунӣ	47,75±0,95	55,50±0,25
Вазни гӯшти қассобӣ шуда, кг	дар давраи оғози фарбеҳкунӣ	16,95±0,32	19,50±0,80
	ҳангоми анҷоми давраи фарбеҳкунӣ	25,55±0,34	30,90±0,40
Вазни дунба, кг	дар давраи оғози фарбеҳкунӣ	2,40±0,10	3,10±0,12
	ҳангоми анҷоми давраи фарбеҳкунӣ	3,08±0,05	4,50±0,08
Чарбуи дарунӣ, кг	дар давраи оғози фарбеҳкунӣ	0,15±0,02	0,45±0,03
	ҳангоми анҷоми давраи фарбеҳкунӣ	0,35±0,05	0,70±0,08
Баромади гӯшт, %	дар давраи оғози фарбеҳкунӣ	48,15	47,74
	ҳангоми анҷоми давраи фарбеҳкунӣ	53,51	55,68

Аз нишондодҳои ҷадвали 9 дида мешавад, ки вазни зиндаи қўшқорбарраҳои зоти тозаи тоҷикӣ дар давраи фарбеҳкунӣ 12,55 кг ва дурагаҳо бошад 14,65 кг ё ин, ки 35,65 ва 35,86 % афзудааст. Вазни гӯшти тозаи қассобигардида дар ҳарду гурӯҳҳо афзоиш ёфта дар қўшқорҳои зоти тоҷикӣ 50,74 ва дурагаҳо бошад 58,46 %-ро ташкил медиҳад.

Баромади гӯшт вобаста ба ҷудокунии қисмҳои бадан дар давраи фарбеҳкунии чорвои ҳарду гурӯҳ хеле зиёд шудааст. Ин зиёдшавӣ аз рӯйи нишондоди қисми тахтапушти шона дар зоти тоҷикӣ 15,60 %, дурагаҳо 21,20 %, қисми қафо бошад, мутаносибан, 89,48 ва 95,33 % ташкил медиҳад. Дар маҷмӯъ баромади гӯшти навъи яқум аз гӯшти хунуккардашуда дар давраҳои фарбеҳкунӣ дар дурагаҳо 91,24 % ва

92,19%, зоти аслии тоҷикӣ бошад 91,72 ва 91,24 %, гӯшти наъви дуҷум бошад, мутаносибан, 8,76 ва 7,81; 8,28 ва 8,76 %-ро ташкил медиҳад.

Ғизонокии 1-кг гӯшт дар зоти тозаи тоҷикӣ дар оғози давраи фарбеҳкунӣ 9565,1 КҶЛ, баъди анҷоми давраи фарбеҳкунӣ бошад 12494,6 КҶЛ ва дар дурағаҳо, мутаносибан, ба 11592,1 ва 12929,1 КҶЛ баробар аст.

Таҳлили самаранокии иқтисодии гузаронидани корҳо оид ба мукамалгардонии маҳсулнокии гӯсфанди зоти тоҷикӣ бо истифода авлодҳои дохилизотӣ афзалият дорад. Масалан, дар синни 18,0 моҳагӣ аз фӯрӯши қўчқорбараҳои насли аз ҷуфтикунонии авлодҳои I × IV ба даст овардашуда даромади иловагӣ, ки 396 сомониро ташкил медиҳад гирифта шудааст. Ин нишондод дар авлоди X × VIII ба –318 сомонӣ баробар аст.

ХУЛОСАҲО

Дар асоси натиҷаи таҳқиқотҳои гузаронидашуда маълум гардид, ки ҳолати кунунии гӯсфандони зоти тоҷикӣ нисбати саршумор ва маҳсулнокиӣ андешидани чораҳои заруриро металабад. Бинобар ин сабаб дар асоси гузаронидани корҳои илмии мазкур ба чунин хулосаҳо омадан мумкин аст.

1. Дар солҳои охир саршумори гӯсфандони зоти тоҷикӣ нисбат ба 1980 соли то 93,70% кам гашта бошад ҳам, дар сохтори генеологӣ он 5 авлод нигоҳ дошта шудааст - I, IV, V, VIII ва X. Вобаста ба ин муайян карда шудааст, ки мукамалгардонидани минбаъдаи сифатҳои зотӣ ва маҳсулнокии ин зот дар шароити паҳншавии маҳдуди парвариш истифодаи усули ҷуфтикунонии дохилизотӣ афзалиятнок мебошад. **[5-М]**.
2. Маълум гардид, ки вазни зиндаи қўчқорбарраҳо ва барраҳои модинаи авлодҳои якум ва даҳум дар вақти таваллуд мутаносибан 5,1-4,8 ва 4,5-4,3 кг ва дар синни 4,5-5,0 моҳагӣ 34,8-34,5 ва 32,0-30,7 кг-ро ташкил додааст. Чунин афзалият, ҳам дар вазни зинда ва ҳам рушду нумуи бадани гӯсфандон дар синни калонсолӣ низ ҳифз меёбад **[3-М]**.
3. Дар хоҷагии зотпарварии ба номи С. Шерназаров аз рӯи нишондоди вазни зинда дар байни барраҳои навтаваллудшудаи наслҳои авлоди I-VIII ва I-IV (сафед ва сурхчаранг) ҷӣ дар байни барраҳои нар (5,0-5,0 кг) ва модабарраҳо (4,6-4,7 кг) фарқият дида намешавад. Дар саршумори Парваришгоҳ бошад, вазни зиндаи авлоди X-VIII мувофиқ ба ҷинси барраҳо 4,0-4,3 кг ва авлоди I-IV мутаносибан 3,9-3,3 кг-ро ташкил намудааст. Дар натиҷаи дурусти истифода бурдани чарогоҳи тобистона вазни зиндаи барраҳои хоҷагии зотпарварии ба номи С.Шерназаров 7,3-7,7 маротиба ва Парваришгоҳ бошад то 8,6 - 10,5 маротиба нисбати вазни зиндаи давраи таваллуд зиёд шудааст **[2-М]**.

4. Аз ҷиҳати тароши пашми баҳорӣ байни қўчқорҳои наслдеҳ ва мешҳои калонсоле, ки аз натиҷаи ҷуфтикунонии байниавлодӣ гирифта шудаанд фарқият хеле кам ба назар мерасад. Дарозии миёнаи пашми гўсфандон аз 20,6 то 24,3 см-ро ташкил медиҳад [6-М].
5. Аз рӯи нишондоди баҳодиҳии қўчқорҳои насли аз вазни зиндаи насли қўчқорчаҳо ҳангоми аз модаронашон ҷудо намудан, қўчқорҳои №№ 65, 93, 68, 40 ва аз рӯи модабарраҳо бошад, қўчқорҳои №№ 93 ва 68 ҳамчунон беҳсозанда муайян гаштаанд. Қўчқорҳои № 67 ва 65 бошанд бадкунандагони насл мансуб доништа шуд.
6. Гўсфандони дурагаи тоҷикию ҳисорӣ - дорои қобилияти баланди воқеии афзун намудани вазни зинда мебошанд. Масалан: дар оғози таҷрибаҳо вазни зиндаи гўсфандони гурӯҳҳо ба ҳамдигар наздик буда, фарқияти калон надоштанд. Дар давоми 6 моҳи таҷриба вазни зиндаи барраҳои модинаи гўсфандони зоти тоҷикӣ то 16,2 кг, қўчқорҳо 24,8 кг ва мешҳо 18,1 кг афзудааст. Ин нишондод дар гўсфандони дурагаҳо мутаносибан 19,5 кг, 27,0 ва 20,6 кг-ро ташкил медиҳад [1-М].
7. Вазни зиндаи қўчқорбарраҳои зоти тозаи тоҷикӣ дар давраи 60 рӯзи фарбеҳкунӣ 12,55 кг ва дурагаҳо бошад 14,65 кг ё ин, ки 35,65 ва 35,86 % афзудааст. Вазни гўшти тозаи қасобигардида дар ҳарду гурӯҳҳо афзоиш ёфта, дар қўчқорҳои зоти тоҷикӣ 50,74 ва дурагаҳо бошад 58,46 %-ро ташкил кард. Баромади гўшти навъи яқум аз гўшти хунуккардашуда дар давраҳои фарбеҳкунӣ дар дурагаҳо 91,24 % ва 92,19 %, зоти тоҷики бошад 91,72 ва 91,24 %, гўшти навъи дуюм бошад мутаносибан 8,76 ва 7,81; 8,28 ва 8,76 %-ро ташкил намудааст [4-М].
8. Таҳлили самаранокии иқтисодии гузаронидани корҳо оид ба мукамалгардонии маҳсулнокии гўсфанди зоти тоҷикӣ бо истифода авлодҳои дохилизотӣ афзалият дорад. Масалан, дар синни 18,0 маҳагӣ аз фўрӯши қўчқорбараҳои насли аз ҷуфтикунонии авлодҳои I × IV ба даст овардашуда даромади иловагӣ, ки 396 сомониро ташкил медиҳад гирифта шудааст. Ин нишондод дар авлоди X × VIII ба –318 сомонӣ баробар аст.

ТАВСИЯҲО ОИД БА ИСТИФОДАИ АМАЛИИ НАТИҶАҲОИ ТАҲКИҚОТ

1. Нисбати нигоҳ доштан, зиёд гардонидани саршумор ва такмил додани маҳсулнокии гўсфандони зоти тоҷикӣ тавсия дода мешавад, ки теъдоди хоҷагиҳои ба парвариши ин зоти гўсфандон машғул буда зиёд кардашуда, шароити нигоҳубин ва ҳўронидани онҳо беҳтар карда шавад.

2. Дар хочагиҳое, ки ба парвариши ин зот машғуланд, дар корҳои селексиони ҷуфтikuнонии байниавлоди васеъ истифода бурда шаванд.

ИНТИШОРОТ АЗ РҶИИ МАВЗУИ ДИССЕРТАТСИЯ

Интишори мақолаҳо дар маҷаллаҳои илмӣ тақризишаванда

[1-М] Абдурахимов Х.Ҷ. Таъсири шароити нигохубин ва хӯронидан ба маҳсулнокии гӯсфандони зоти тоҷикӣ ва дурағаҳои он/Абдурахимов Х.Ҷ//Гузоришҳои Академияи илмҳои кишоварзии Тоҷикистон.-2020. - № 4 (66). -С. 53-55.

[2-М] Абдурахимов Х.Ҷ. Усулҳои дохилизотии мукамалгардонии маҳсулнокии гӯсфандони зоти тоҷикӣ/Абдурахимов Х.Ҷ// Кишоварз.- 2020, № 4 (89). С. 83-85.

[3-М] Абдурахимов Х.Ҷ. Инкишофи индивидуалии гӯсфандони зоти тоҷикӣ вобаста аз авлодҳои мавҷуда/Абдурахимов Х.Ҷ// Кишоварз.- 2021, № 4 (93). -С. 74-77.

Интишори мақолаҳо дар маҷмуаҳои маводи конференсияҳо

[4-М] Абдурахимов Х.Ҷ. Маҳсулоти гӯшти кӯчқорҳои зоти тоҷикӣ ва дурағаҳои он. /Абдурахимов Х.Ҷ., Раҳимов Ш.Т., Раҷабов Н.А.// Маҷмуи мақолаҳои илмӣ конференсияи Донишгоҳи аграрии Тоҷикистон ба номи Ш. Шохтемур дар мавзӯи “Рушди инноватсионии соҳаи чорводорӣ ва нақши он дар таъмини амнияти озуқаворӣ”. Душанбе 2021, -С. 126-128.

[5-М] Абдурахимов Х.Ҷ. Ҳолати муосири зоти гӯсфандони сергӯшту сerratван ва серпашми тоҷикӣ/Абдурахимов Х.Ҷ., Раҳимов Ш.Т., Қосимов Р.Б. // Конференсияи байналмилалии илмию-амалии Институти чорводорӣ ва чарогоҳи АИКТ “Ҳолат ва дурнамои мукамалгардонии хусусиятҳои ирсии маҳсулнокии гӯсфандони зотҳои думбадор”, Душанбе 2021, -С. 206-209.

[6-М] Абдурахимов Х.Ҷ. Маҳсулнокии пашмии гӯсфандони зоти тоҷикӣ аз рӯи авлодҳо /Абдурахимов Х.Ҷ., Раҳимов Ш.Т., Раҷабов Н.А.//Маҷмуи мақолаҳои илмӣ конференсияи илмӣ амалии байналмилалии Донишгоҳи аграрии Тоҷикистон ба номи Ш. Шохтемур дар мавзӯи “Технологияи инноватсионии истеҳсол, коркарди маҳсулоти чорводорӣ, парандапарварӣ, моҳипарварӣ дар ҶТ”. Душанбе 2022, -С. 112-114.

[7-М] Абдурахимов Х.Ҷ. Использование гиссарской породы при создании таджикской мясо-сально-шерстной породы овец: современная ее характеристика/Рахимов Ш. Т., Чамшедзода,Х., Раджабов Н.А. // Маводи конференсияи байналмилалии илмию амалӣ “Дастовардҳои селекционӣ оид ба такмили гӯсфанди зоти ҳисорӣ ва нақши он дар офаридани зоту типҳои нав”. Душанбе,2023, -С. 42-52.

**ТАДЖИКСКИЙ АГРАРНЫЙ УНИВЕРСИТЕТ ИМ. ШИРИНШО
ШОТЕМУР**

На правах рукописи

УДК: 636.39.033.

ДЖАМШЕДЗОДА ХУСРАВ ДЖАМШЕД

**СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ПРОДУКТИВНЫХ КАЧЕСТВ
ТАДЖИКСКОЙ ПОРОДЫ ОВЕЦ ПУТЕМ ВНУТРИПОРОДНОЙ
СЕЛЕКЦИИ**

АВТОРЕФЕРАТ

**диссертации на соискание ученой степени кандидата
сельскохозяйственных наук**

**по специальности 06.02.07 - разведение, селекция и генетика
сельскохозяйственных животных**

Душанбе-2024

Работа выполнена на кафедре разведения и генетики сельскохозяйственных животных Таджикского аграрного университета им. Ш. Шотемур.

Научный руководитель: **Рахимов Шарофжон Тоирович** -доктор сельскохозяйственных наук, заведующий лаборатории инновационной биотехнологии животных Республиканского Центра биотехнологии скота Института животноводства и пастбищ ТАСХН

Официальные оппоненты: **Рузибаев Нураддин Рахимович** - доктор сельскохозяйственных наук, профессор, заведующий Ахангаранского отдела научно-исследовательского Института животноводства и птицеводства Республики Узбекистан

Шокири Камолиддин Маҳмадали - кандидат сельскохозяйственных наук, руководитель ООО “ДиЭйАй глобал в Таджикистане”

Ведущая организация: Казахский научно-исследовательский институт животноводства и кормопроизводства

Защита диссертации состоится 24 декабря 2024 г в 10⁰⁰ на заседании диссертационного совета 6D. КОА-075 при Институте животноводства и пастбищ Таджикской академии сельскохозяйственных наук. Адрес: г. Душанбе, улица Гипрозем 17; + 992- 235-06-67; **E-mail: chorvodori@bk.ru; instchorvodori.tj**

С диссертацией и авторефератом можно ознакомиться в библиотеке Института животноводства и пастбищ Таджикской академии сельскохозяйственных наук и на сайте **instchorvodori.tj**
Автореферат разослан «_____» _____ 2024

Ученый секретарь Диссертационного совета,

кандидат биологических наук

Шералиев Ф.Дж.

ВВЕДЕНИЕ

Актуальность темы исследований. Овцеводство является второй по значению отраслью животноводства Таджикистана и играет важную роль в обеспечении населения страны продуктами питания (мясо и сало).

Следует отметить, что принятая система разведения – круглогодичного отгонно-пастбищного содержания овец с наличием обширных высокоурожайных пастбищных угодий – позволяет производить относительно дешевую продукцию. В то же время овцы эффективно используют горные и предгорные пастбища, обеспечивает получение от них экологически чистой баранины и курдючного сала, используемого как целебное средство в народной медицине стран Центральной Азии.

В настоящее время в мире число зарегистрированных местных пород овец составляет 995, а региональных трансграничных пород 134 и международных - 100. В Республике Таджикистане издавна разводятся 2 аборигенные курдючные породы овец – гиссарская, джайдара, одна смушковая – каракульская и одна выведенная в 60-е годы прошлого века – таджикская мясо-сально-шерстная порода, а также таджикская тонкорунная порода овец.

Эти породы овец производят около 30 % мяса от общего ее объема производства в стране. Развитие овцеводства в Таджикистане обусловлено его рельефом, природно-климатическими и экологогеографическими особенностями, так как более 93 % ее территории занято горами с наличием крупных массивов естественных альпийских и субальпийских пастбищ с различной зональной вертикальностью. Эти пастбища наиболее целесообразно и эффективно могут быть использованы для разведения овец, а качественное улучшение овцеводства в итоге имеет большое значение в повышении его продуктивности и рентабельности.

Однако, несмотря на все это потенциальные возможности аборигенных и культурных пород овец по производству дешевой продукции реализуется далеко не полностью. В результате, во многих хозяйствах разведение овец остается низкорентабельной и нередко убыточной. Такое состояние овцеводства, особенно в нынешних условиях перехода экономики к рыночным отношениям требует изыскания новых прогрессивных приемов и методов, позволяющих сохранить и в ближайшие годы заметно приумножить поголовье, совершенствовать племенные, продуктивные качества, а также увеличить производство дешевой баранины. В решении данной проблемы

огромное значение имеет рациональное использование породных ресурсов овец, совершенствование продуктивных и племенные их качеств, создание новых пород и типов.

Республика Таджикистан является аграрной страной. Примерно 75 % населения страны проживают в сельской местности и от 70 до 95 % из них либо владеют скотом, либо имеют определенный интерес в сфере животноводства. Данный сектор имеет огромное значение для обеспечения доходов и связанного с ним повышения благосостояния во всем аграрном секторе. Согласно национальной статистике на 1 января 2024 года поголовье овец и коз в стране составляет 6786024 голов. Скотом владеют четыре основные категории хозяйств, сложившиеся в последние годы в стране: это личные домохозяйства, дехканские и государственные племенные хозяйства, акционерные общества. Большая часть поголовья находится во владении двух первых категорий хозяйств (около 94 %).

Существующий спрос населения к продуктам овцеводства коренным образом изменил отношение фермеров к разведению той или иной породы. Оно выражается тем, что большее предпочтение дают разведению овец гиссарской породы овец из-за высокой живой массы и соответственно этому, выход мясо-сальной продукции.

Отсутствие в стране шерстоперерабатывающей промышленности вынудило перевести разведение шерстных пород овец на второй план. Это особенно касается овец таджикской мясо-сально-шерстной породы, общая численность которых сократилось значительно и составляет в настоящее время около 8000 голов. Аналогичное сокращение, но в меньшей степени наблюдается и с создаваемым массивом дарвазской тонкорунной породы овец.

Сложившаяся ситуация требует разработки рациональной системы сохранения и использования генетических ресурсов разводимых в стране пород овец с учетом того, что оно будет играть еще более важную роль в будущем, когда перед фермерами и животноводами встанет задача разведения комбинированных и шерстных пород овец, приспособления животных к постоянно меняющимся социально-экономическим и экологическим условиям.

Известно, что ведение селекционно-племенной работы с породами животных усугубляется, когда количество животных сокращается до того уровня, что осуществить соответствующий отбор и подбор становятся трудными. В таких ситуациях селекционеру приходится использовать родственные, а иногда и более близкие родственные спаривания родительских пар животных.

В этой связи считаем, что дальнейшее совершенствование продуктивных качеств таджикской мясо-сально-шерстной породы овец, сохранение и увеличение их численности тесным образом взаимосвязано с осуществлением работ в пределах внутрипородной селекции,

используя для этого разнообразие генетических структур породы. Данная проблема предопределила актуальность настоящей работы.

Степень научной разработанности исследуемой проблемы. Масосально-шерстные овцы таджикской породы выведены путем сложного воспроизводительного скрещивания маток гиссарской породы с баранами сараджинской породы и линкольногогиссарских маток с сараджино-гиссарскими баранами.

Работа по выведению этой породы осуществлялась под руководством академика Алиева Г.А. Порода утверждена в 1963 году под названием таджикская мясо-сально-шерстная. Овцам этой породы присущи высокие мясо-сальные качества с полугрубой шерстью. Шерсть однородная коврового типа, уравненная, с хорошим блеском, в основном, белого и светло-серого цвета. Состав шерсти состоит из пуха среднего диаметра, с большим количеством переходного волоса и относительно меньшим количеством ости. Численность овец этой породы в 1980 году составляла 127000 голов.

Следует отметить, что одной из специфических биологических свойств овец этой породы заключается в высокой требовательности к условиям кормления и содержанию в зимний и ранневесенний периоды года. Такая требовательность в условиях круглогодичного горного отгонно-пастбищного содержания послужило одной из причин уменьшения численности овец этой породы в последние годы,

Учитывая малочисленность овец таджикской породы, совершенствование их племенных и продуктивных качеств осуществлялись многочисленными исследователями путем внутрипородного совершенствования по линиям (Алиев Г.А., Макшанов С.Я., 1979; Алиев Г.А., Тен В., Скляр А.Д., 1979; Эргашев Д.Э.). Независимо от того, что овцы таджикской породы практически по мясо-сальной продуктивности мало отличаются от гиссарских овец, по неизвестным причинам ее численность уменьшается и это обстоятельство требует принятия дополнительных мер по сохранению породы.

В настоящее время по ареалу распространения овцы таджикской породы имеют локальный характер и в этой связи с их разведением занимаются лишь некоторые хозяйства страны. В этой связи считаем, что проведение научно-исследовательских работ способствующих увеличению численности овец этой породы с одновременным повышением показателей их продуктивности являются важным фактором для сохранения породы.

Связь исследований с научными программами, темами. Исследования выполнены в соответствии комплексной научноисследовательской программы по животноводству Таджикского аграрного университета им. Ш. Шотемур в 2010-2016 гг. (№ ГР 0116ТJ00549).

ОБЩАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА РАБОТЫ

Цель исследования заключается в повышении продуктивности таджикской породы овец путем осуществления внутрипородной селекции.

Задачи исследования:

- выявить современное состояние генеалогической структуры породы;
- отбор и подбор родительских пар по линиям;
- изучить рост и развития молодняка от разных вариантов подбора;
- определить мясную и шерстную продуктивность потомства;
- методы увеличения численности поголовья путем использования межпородного скрещивания;
- выявить экономическую эффективность различных вариантов исследований.

Объект исследования – овцы таджикской мясо-сально-шерстной породы разной генеалогической структуры в племенных хозяйствах.

Тема исследования – внутрипородные методы совершенствования продуктивных качеств таджикской породы овец.

Научная новизна исследований. Совершенствование продуктивности таджикской породы овец и повышение ее породных качеств требует глубокого анализа внутрипородной селекции и на ее основе проведение целевых селекционных работ. В этой связи, научная новизна настоящих исследований направлена на изучение роста и развития таджикской мясо-сально-шерстной породы в процессе онтогенеза с учетом отбора и подбора их по существующим внутри породы линиям, изучение эффективности подбора родительских пар по линиям и выявление наследственных качеств потомств путем изучения мясо-сальной и шерстной продуктивности, и на ее основе разработки методов внутрипородного их совершенствования по линиям.

Практическая значимость и реализация результатов исследований. Результаты проведенных исследований в практическом плане позволяют повысить продуктивность и сохранить генеалогическое разнообразие структуры пород овец разводимых в различных регионах. Достигнутые результаты внедрены в селекционные работы направленные в совершенствование овец таджикской породы в племенном хозяйстве им. С. Шерназарова и государственном племенном рассаднике Хуросонского района Хатлонской области.

Основные положения, выносимые на защиту.

1. Разнообразие генеалогической структуры овец таджикской породы;
2. Повышение продуктивности методом внутрипородного отбора и подбора;

3. Изучение мясной продуктивности овец таджикской породы и их помесей;

4. Определение экономической эффективности выращивания овец таджикской породы.

Апробация диссертации и информация об использовании её результатов.

Основные результаты диссертационной работы доложены и одобрены на:

- ежегодных заседаниях сотрудников кафедры разведения и генетики сельскохозяйственных животных Таджикского аграрного университета им. Ш. Шотемур (2010-2016 гг.);

- международной научно-практической конференции «Состояние и перспективы совершенствования генетических и продуктивных особенностей овец курдючных пород», Институт животноводства и пастбищ ТАСХН, г. Душанбе, 2021;

- расширенном заседании кафедры разведения и генетики сельскохозяйственных животных Таджикского аграрного университета им. Ш. Шотемур, с приглашением ученых других кафедр, март 2021.

Результаты исследований внедрены и используются в племенном хозяйстве им. С. Шерназарова и Государственном племенном рассаднике по разведение овец таджикской породы Хуросонского района Хатлонской области.

Опубликование результатов по теме диссертации. Результаты исследований отражены в 7 опубликованных научных работах, 3 из которых в ведущих научных журналах, рекомендованных ВАК при Президенте Республики Таджикистан рецензируемых

Степень достоверности результатов. Достоверность проведенных исследований, научных положений, выводов и предложений производству, которые приведены в работе подтверждаются правильным выбором направления исследования, соответствующими методиками, согласованностью полученных автором результатов исследований с другими литературными данными, апробацией полученных результатов и биометрической обработкой полученного цифрового материала.

Личный вклад соискателя ученой степени. Теоретическое обоснование выбранного направления исследований, организация и проведения научно-хозяйственных опытов по изучению эффективности внутрипородного совершенствования племенных и продуктивных качеств овец таджикской мясо-сально-шерстной породы, обработка и интерпретация полученных экспериментальных данных, апробация и внедрение в производство результатов исследований выполнялось автором лично.

Объем и структура диссертации. Диссертационная работа изложена на 139 страницах компьютерного текста, состоит из введения, обзора литературы, материал и методы исследований, результатов

исследований, заключения - выводов, предложений производству и списка использованной литературы, который включает 147 источников. Диссертация содержит 26 таблиц, 11 рисунков.

ОСНОВНОЕ СОДЕРЖАНИЕ ИССЛЕДОВАНИЙ

Материал и методы исследований. Экспериментальная часть исследований выполнялась в период 2010-2016 гг, на поголовье овец таджикской породы овцеводческого племенного завода им. С. Шерназарова и Государственного племенного рассадника по разведению овец таджикской породы Хуросонского района Хатлонской области, а также в лаборатории шерсти отдела селекции и технологи овцеводства, козоводства Института животноводства и пастбищ Таджикской академии сельскохозяйственных наук.

Отбор и формирование подопытных групп животных осуществлялось комиссионно, с участием научных сотрудников института животноводства и пастбищ ТАСХН и специалистов хозяйства с определением принадлежности овец к линиям.

Живая масса маток определялась путем индивидуального их взвешивания перед случкой, а молодняк – при рождении, при отбивке ягнят от матери (в возрасте 4,0-4,5 месяцев) и в 12,0, 18,0-ти месячном возрасте.

Динамика роста и развития молодняка, полученного от различных вариантов опыта, определялась путем взятия следующих основных промеров тела: высота в холке, косая длина туловища, обхват груди, ширина груди, глубина груди, обхват пясти и обхват курдюка. На основе полученных данных были вычислены абсолютные и относительные приросты массы тела по формуле Борди, а также следующие индексы телосложения: сбитости, длинноногости, тазогрудной и костистости.

Шерстная продуктивность животных изучалась путем индивидуального взвешивания настрига весенней и поярковой шерсти. Для изучения качества шерсти отбирались образцы шерсти за лопаткой от баранов-производителей, типичных маток и потомства в годичном возрасте.

Естественную длину шерсти измеряли с точностью до 0,5 см, прикладывая косицы шерсти к миллиметровой линейке.

Толщина и тонина пуха, переходного волоса и ости определяли на ланометре по методике ВИЖ (1976).

По результатам подсчета количества волокон разного типа были определены их процентное соотношение по морфологическому составу.

Осеменение отобранных групп овцематок проводилось с использованием племенных линейных баранов-производителей с учетом их продуктивности по следующей схеме: X x VIII ва I x IV. Оценка баранов по качеству потомства определялась согласно инструкции по бонитировке овец таджикской породы.

Для проведения опыта по улучшенным условиям кормления молодняка и его влияния на последующие показатели их продуктивности отбирали помесных животных полученных в хозяйственных условиях по результатам скрещивания гиссарских маток с баранами таджикской породы. На поголовье баранчиков этой же группы осуществлялись опыты по откорму баранчиков.

Откормочные качества баранчиков определяли путем их взвешивания до- и после завершения откорма в течение 60 - дней. Расход кормов определяли согласно определения заданного и съеданного баранчиками корма.

Мясо-сальные качества изучались методом контрольных убоев баранчиков по методике ВИЖа (1978). Обвалка и сортовая разрубка туш проводились по ГОСТу 7596-55.

Химический анализ мяса и курдючного сала определялись по методическому указанию ВИЖ-а (1978), а энергетическая ценность мяса по следующей формуле:

$$X = C - (ж + З) \times 4,1 + Ж \times 9,3 \times 4,1868$$

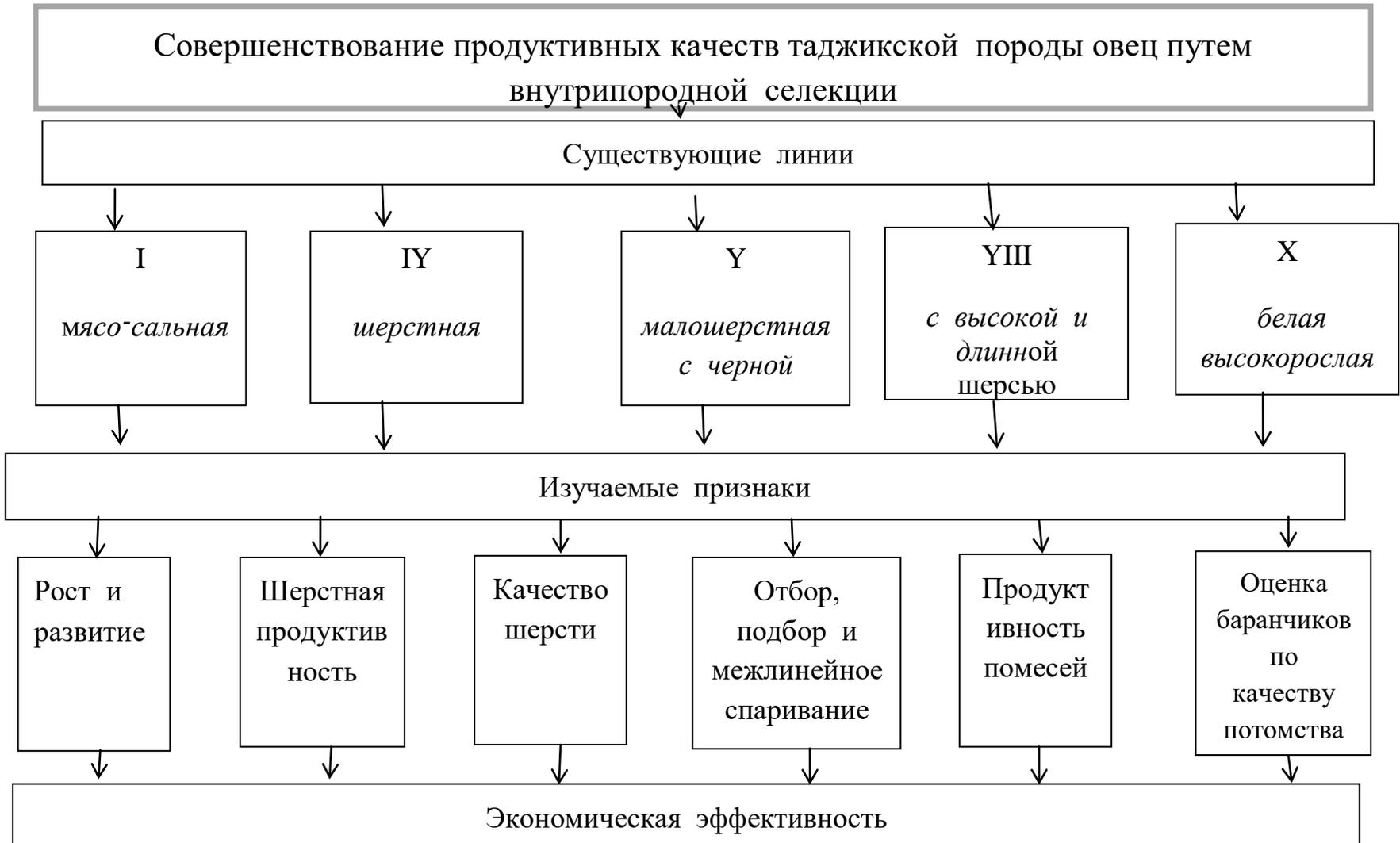
Экономическая эффективность различных вариантов исследований вычислялась по разности между реализационной стоимостью произведенной продукции и стоимостью затрат на ее производство.

Все опыты проводились по следующей общей схеме (рисунок 1).

Результаты цифрового материала подвергались статистическовариационной обработке по И. А. Плохинскому (1969) и Е.К.

Меркурьевой.

Расми 1. - Общая схема исследований

РЕЗУЛЬТАТЫ ИССЛЕДОВАНИЙ

Известно, что в Таджикистане разводятся 5 пород овец. В силу направления продуктивности в последние годы численность разводимых пород овец значительно изменилось в пользу гиссарской породы. В условиях рыночной экономики наблюдается сокращение численности дарвазской тонкорунной и в особенности таджикской породы овец.

В таблице 1 приведена динамика поголовья овец таджикской породы за последние годы.

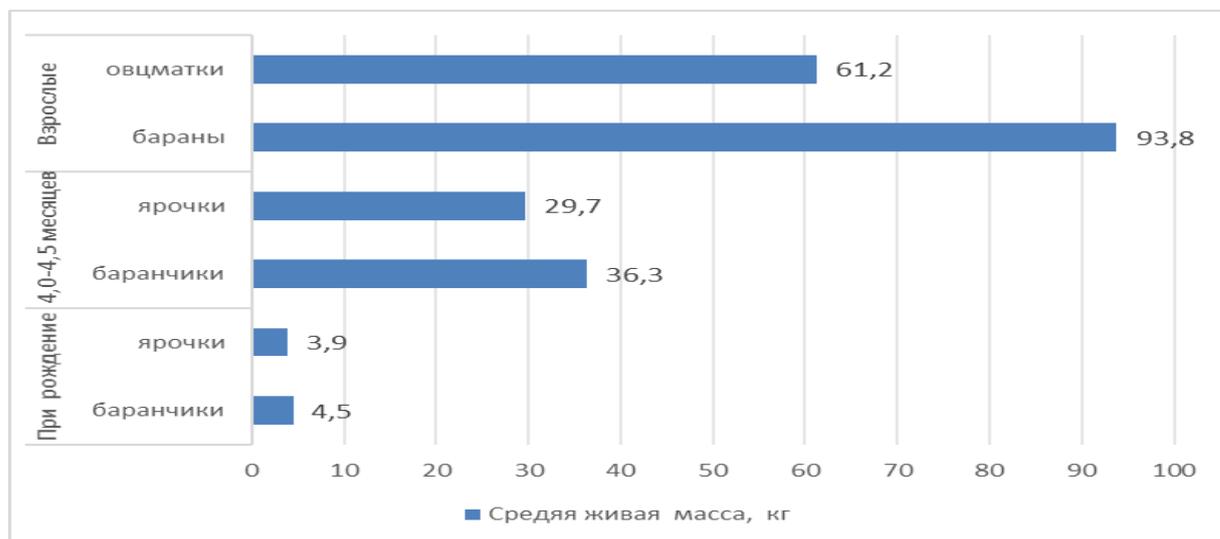
Таблица 1. - Динамика поголовья овец таджикской породы в разрезе разводимых хозяйств

Наименование хозяйства	Год							
	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Племенное хозяйство им. Шерназарова	1934	1674	1568	421	800	1006	1006	1056
Государственный племенной рассадник Дагана-Киик	427	457	472	510	480	509	522	527
Племенная ферма «Эсанбой1» района Рудаки	700	859	808	881	396	1162	1200	1200
Подсобное хозяйство «Зигерти»	-	-	-	914	720	993	1033	1110

Как показывают данные таблицы 1 поголовье овец таджикской породы племенного хозяйства им. С. Шерназарова в 2019 году сократилось по сравнению с 2016 годом на 78,23 %. В других хозяйствах оно несколько увеличивалось и это увеличение составляло в госплемирассаднике “Дагана -Киик” Хуросонского района 11,94 % и племенной ферме “Эсанбой-1” - 25,86 %.

Сложившаяся ситуация послужила причиной создания специализированного Государственного племенного рассадника “Дагана-Киик” МСХ РТ по разведению таджикской породы овец в Хуросонском районе Хатлонской области, цель которого заключается в сохранении и совершенствовании продуктивности овец этой породы. В 2020 году численность поголовья племенных животных достигло 540 голов.

На рисунке 2 указаны живая масса овец таджикской породы на современном этапе ее разведения в полувозрастном аспекте.

Рисунок 2. - Живая масса таджикской породы овец в зависимости от пола и возраста

Как вытекают из показателей рисунка 1 живая масса баранчиков и ярочек при рождении составляет соответственно 4,5 и 3,9 кг. В последующем, при пастбищном содержании на летних пастбищах происходит интенсивный рост и развитие молодняка, и при отбивке от матерей достигают живой массы соответственно по полу 36,3 и 29,9 кг или же оно увеличивалось по сравнению с рождением в 8,07 и 7,61 раз. В конце нагульного периода на пастбищах живая масса баранов-производителей составляла в среднем 93,8 кг, а маток – 61,2 кг.

Результатами проведенных исследований выявлено, что в настоящее время в структуре таджикской породы овец имеются 5 линий: I; IV; V; VIII ва X. В таблице 2 приведены данные живой массы имеющихся линий в зависимости от их возраста.

Таблица 2. - Динамика живой массы овец разных линий в зависимости от пола и возраста ($M \pm m$, кг)

Половозрастная группа	Пол	N	Линия				
			I	IV	V	VIII	X
При рождении	♂	165	5,1±0,05	4,5±0,04	4,3±0,03	4,6±0,06	4,8±0,05
	♀	159	4,5±0,03	3,8±0,03	3,7±0,05	4,2±0,04	4,3±0,06
4,5 – 5,0 месяцев	♂	170	34,8±0,50	34,4±0,55	33,0±0,67	34,4±0,58	34,5±0,38
	♀	173	32,0±0,45	30,9±0,55	29,9±0,04	30,1±0,60	30,7±0,65
18,0 месяцев	♂	40	70,0±0,87	65,0±0,35	63,5±0,62	65,0±0,53	68,0±0,45
	♀	235	57,8±0,75	56,0±0,05	55,0±0,65	55,7±0,68	57,2±0,70

Как показывают данные таблицы 2 баранчики и ярочки первой линии по сравнению с другими линиями рождаются относительно с большей живой массы и такая закономерность сохраняются до 18,0-месячного возраста. Например: живая масса баранчиков и ярочек первой линии в возрасте 4,5-5,0 – месяцев составляя соответственно 34,8 -32,0 кг превосходят аналогов четвертой линии на 1,16-3,56 %, пятой - 5,45 – 7,02 %, восьмой - 1,16 – 6,31 % и десятой - 0,87 - 4,23 %. Однако в подавляющем имеющая разница между линиями статистически недостоверно ($P \leq 0,95$).

В возрасте 18,0-месяцев на высшие показатели живой массы наблюдаются у животных первой и десятой линии, что составляет по баранчикам, соответственно, 70,0 – 68,0 кг и ярок – 57,8 – 57,2 кг.

Одним из главных показателей оценки хозяйственной ценности животных является изучение динамики их роста и развития в постнатальном периоде. В этой связи нами были изучены промеры тела овец в разрезе их линейной принадлежности и дали им оценку по внешним признакам. Результаты проведенных исследований от рождения до 18,0-месячного возраста приведены в таблицах 3 и 4.

Из приведенных данных таблиц 3 и 4 вытекает, что в молочный период, т. е., от рождения до 4,0 – 4,5 месяцев промеры тела молодняка в целом увеличиваются в 1,5 – 2,0 раза. В этот период наблюдается интенсивный рост костей, длина и ширина туловища. Установлено, что в молочный период происходит интенсивный рост курдюка. Выдимо такая закономерность у овец таджикской породы находится во взаимосвязи с характерной особенностью курдючных пород овец (гиссарская), интенсивно откладывает жир в период до их отбивки от матери. В этой связи обхват курдюка у молодняка в период до 135 дней жизни (от рождения до отбивки) протекает интенсивно и в зависимости от их линейной принадлежности составляет в среднем у баранчиков от 22,70 до 89,80 см и у ярочек от 20,30 до 76,50 см. При этом относительно большой объем курдюка наблюдается у баранчиков V и меньший - X ва 1V линии.

У ярочек X линии обхват курдюка в возрасте 4,5 месяцев составляло 76,5 см, а у остальных линий от 69,7 до 70,80 см. Способность быстро откладывает жир у молодняка таджикской породы является фактором, имеющим большое биологическое значение, как запас энергии и воды, на случаи неблагоприятных факторов внешней среды.

В последующие 13,5 месяцев выращивания, т. е. От отбивки до 18,0 месячного возраста, такие промеры тела баранчиков и ярочек, как высота в холке увеличивалы на 9,6 %, косая длина туловища – на 14,7 и 15,7 %, ширина груди – на 23,9 и 27,1 %, глубина груди – на 17,5 и 19,9 %, обхват груди – на 14,1 и 15,7 %, обхват курдюка – на 4,7 и 15,7 %. Эти данные указывают в целом на высокую скороспелость овец таджикской породы .

Таблица 3.- Динамика основных промеров тела баранчиков таджикской породы овец в зависимости от линии и возраста, (M±m, см)

Линия	Возраст	Высота в холке	Косая длина туловища	Ширина груди	Глубина груди	Обхват груди	Обхват курдюка
I	при рождении	42,3±0,48	34,9±0,41	9,8±0,16	13,2±0,23	44,1±0,36	25,6±0,74
	4,5 месяцев	68,2±0,25	69,0±0,31	17,9±0,21	27,2±0,24	90,3±0,26	80,3±0,44
	18,0 месяцев	75,1±0,43	80,5±0,80	21,6±0,38	30,7±0,61	105,7±1,24	97,4±1,75
IV	при рождении	42,5±0,35	32,7±0,41	10,3±0,07	12,2±0,38	43,1±0,43	24,30±0,54
	4,5 месяцев	68,2±0,24	69,6±0,26	18,0±0,24	28,7±0,36	89,9±0,90	79,7±0,61
	18,0 месяцев	73,1±0,53	75,3±0,58	21,8±0,62	30,8±0,46	100,8±0,79	81,6±0,96
V	при рождении	45,4±0,44	35,8±0,37	10,8±0,23	14,4±0,24	44,9±0,36	22,7±0,24
	4,5 месяцев	69,1±0,24	69,5±0,42	18,2±0,27	26,3±0,27	92,2±0,87	88,4±0,85
	18,0 месяцев	76,3±0,55	81,8±0,63	22,3±0,65	33,0±0,47	104,8±0,87	88,4±0,90
VIII	при рождении	43,3±0,51	35,4±0,38	10,2±0,23	13,3±0,37	44,6±0,39	23,7±0,12
	4,5 месяцев	68,3±0,39	68,5±0,38	17,8±0,29	27,2±0,20	91,5±0,38	89,8±0,54
	18,0 месяцев	75,8±0,69	78,2±0,75	23,1±0,64	33,6±0,60	102,4±0,94	86,6±0,61
X	при рождении	43,5±0,40	34,4±0,28	10,4±0,68	13,7±0,43	44,8±0,25	27,4±0,93
	4,5 месяцев	68,6±0,18	69,2±0,24	18,4±0,15	27,2±0,19	87,7±0,10	76,6±0,67
	18,0 месяцев	74,8±0,60	76,8±0,58	22,8±0,51	32,5±0,11	101,8±0,87	82,0±0,74

**Таблица 4.- Динамика основных промеров тела ярочек таджикской породы овец
в зависимости от линии и возраста, (M±m,см)**

Линия	Возраст	Высота в холке	Косая длина туловища	Ширина груди	Глубина груди	Обхват груди	Обхват курдюка
I	при рождении	42,3±0,48	34,9±0,41	9,8±0,16	13,9±0,23	44,1±0,36	20,7±0,37
	4,5 месяцев	67,6±0,40	65,3±0,29	16,8±0,40	23,5±0,87	83,8±0,33	70,8±0,38
	18,0 месяцев	73,3±0,33	75,9±0,28	20,9±0,22	28,1±0,35	96,4±1,05	80,9±0,84
IV	при рождении	42,5±0,35	32,7±0,41	10,3±0,07	12,2±0,38	43,1±0,46	20,3±0,53
	4,5 месяцев	65,3±0,23	65,2±0,53	16,8±0,23	22,2±0,31	81,4±0,70	70,4±0,54
	18,0 месяцев	70,2±0,27	74,4±0,76	20,8±0,22	27,6±0,30	93,2±0,83	80,0±0,89
V	при рождении	43,4±0,44	35,8±0,37	10,8±0,23	14,5±0,24	44,9±0,36	21,5±0,62
	4,5 месяцев	66,8±0,37	65,1±0,35	17,9±0,30	25,7±0,23	84,4±0,32	70,1±0,41
	18,0 месяцев	74,6±0,24	75,9±0,77	21,3±0,18	29,2±0,17	98,1±0,59	81,6±0,78
VIII	при рождении	43,3±0,51	35,5±0,38	10,2±0,23	14,3±0,37	44,6±0,39	20,5±0,70
	4,5 месяцев	65,9±0,35	65,3±0,36	15,3±0,33	23,5±0,25	82,5±0,52	69,7±0,44
	18,0 месяцев	73,2±0,21	74,7±0,21	21,3±0,20	28,3±0,24	96,2±0,68	79,0±0,85
X	при рождении	43,6±0,40	34,5±0,28	10,4±0,28	14,7±0,43	44,7±0,35	21,7±0,24
	4,5 месяцев	66,6±0,21	64,1±0,30	16,4±0,23	23,3±0,24	82,1±0,45	76,5±0,90
	18,0 месяцев	72,9±0,25	75,4±0,21	21,2±0,17	28,7±0,24	95,3±0,66	80,5±0,47

Таблица 5. – Настриг шерсти овец в разрезе сравниваемых линий в возрасте 2,0 лет, (M ± m, кг)

Линия	Овцематки		Бараны	
	численность, голов	настриг шерсти	численность, голов	настриг шерсти
I	15	2,4 ± 0,02	10	2,9 ± 0,05
IV	15	2,1 ± 0,01	8	2,5 ± 0,04
V	15	2,3 ± 0,02	5	2,7 ± 0,06
VIII	15	2,4 ± 0,03	7	2,6 ± 0,05
X	15	2,7 ± 0,02	9	3,0 ± 0,07

Как видно из данных таблицы 5 по настригу шерсти овец таджикской породы в возрасте 2,0 лет наблюдается специфическая разница. Сравнительно высокие показатели настрига наблюдаются у маток и баранов X линии, что составляет соответственно 2,7 -3,0 кг, что превышает своих аналогов I линии - на 12,5 и 3,45 %, IV линии - на 28,57 – 20,0 %, V линии – на 17,39 – 11,11 % и VIII линии – на 12,5 – 15,38 %. Приведенные данные свидетельствуют о том, что у овец таджикской породы имеются внутривидовые ресурсы к увеличению настрига шерсти связанное с их линейной принадлежностью. Это является важным в использовании линейной разновидности в селекции направленной на повышение их шерстной продуктивности.

Одним из путей увеличения продуктивности овец таджикской породы является внутривидовый отбор и осуществление корректирующего и улучшающего подбора. С этой целью нами осуществлялись межлинейный отбор и подбор животных с использования следующие варианты спаривания: бараны X линии с матками VIII линии и бараны I линии с матками IV лин.ии. Результаты этих исследований приведены в таблице 6.

Анализ данных таблицы 6 свидетельствуют о том, что в племенном хозяйстве им. С. Шерназарова живая масса баранчиков и ярок полученных от спаривания родительских пар X - VIII линии по сравнению от I - IV линии при отбивке молодняка от матери.

Таблица 6.- Живая масса молодняка при отбивке их от матерей в полученных от кросса-линий

Межлинейное спаривание	Пол	4,5 месяцев	
		Племенной завод им С.Шерназарова	
Белая (линии X - VIII)	♂	50	38,5
	♀	50	34,5
Светло коричневая (IV)	♂	50	38,2
	♀	50	34,4

Государственный племенной рассадник			
Белая (линия X - VIII)	♂	36	39,0
	♀	14	34,0
Светло коричневая (линия I-IV)	♂	40	39,0
	♀	17	36,0

Как вытекают из данных таблицы 6 в момент отбивки ягнят от матери в возрасте 4,5 месяцев в племенном хозяйстве им. С. Шерназарова живая масса баранчиков и ярочек полученные от спаривания родительских пар X - VIII линии по сравнению от I - IV линией оказалось незначительно выше и в госплемрассаднике баранчики имели одинаковую массу, а ярочки превосходили сверстниц до 5,88 %. Благодаря лучшему использованб летних пастбищ живая масса ягнят племенного хозяйства им. С. Шерназарова при отбивке увеличивалась в 7,3-7,7 раз, а госплемрассадника до 8,610,5 раз по сравнению с живой массой при рождения.

Как известно овцеводство Таджикистана в основном базировано на основе системы пастбищного содержания. В годы независимости Республики Таджикистан поголовье овец страны увеличилось более чем в два раза. Это обстоятельство служит причиной интенсификации отрасли, предусматривает обеспечение эффективного использования кормовых ресурсов. В этой связи, мы провели научно-хозяйственные опыты в направлении изучения условий выращивания на продуктивные показатели овец таджикской породы и их помесей с овцематками гиссарской породы. Результаты этих исследований приведены в табл.7.

Таблица 7.- Живая масса и настриг шерсти овец таджикской породы и их помеси с гиссарской овцами

Опыты	Группы	Живая масса по периодам опытов, кг			Настриг шерсти, кг
		при постановке	при семе	прирост	
1 – чистопородная таджикская	ярочки	38,6	54,8	16,2	2,10±0,08
	баранчики	40,4	65,2	24,8	3,90±0,14
	матки	53,0	71,1	18,1	3,96±0,09
2-помеси (таджикская X гиссарская)	ярочки	39,1	58,6	19,5	1,95±0,09
	баранчики	41,2	68,2	27,0	3,20±0,04
	матки	53,3	73,9	20,6	3,29±0,07

Как показывают данные таблицы 7 помесные овцы имеют относительно лучшую возможность увеличения живой массы, Так например, при постановке на опыт живая масса сравниваемых групп были близкими и не имели большого различия. В течение шести месяцев опытного периода живая масса ярок таджикской породы увеличивалась на 16,2, баранчиков 24,8 и маток 18,1кг. Значение этого показателя у помесных животных составляло соответственно 19,5 кг, 27,0 кг и 20,6 кг. В этот период среднесуточный прирост живой массы по опытам 1 и 2 составил соответственно 90, 137, 100 и 108, 149, 114 г, это свидетельствует о том, что помесное поголовье отличается лучшей отзывчивостью к увеличению живой массы, и благодаря этому характеризуется отзывчивостью оплаты корма продукцией.

Относительно лучшие показатели настрига шерсти наблюдаются у чистопородных овец таджикской породы. Значение этого показателя у 2,5-летних овцематок составляло соответственно по опытам 3,96 и 3,29 кг. Настриг шерсти ярок составлял соответственно по опытам 2,10 -1,95 и баранчиков 3,20-3,90 кг.

Одним из важных показателей овец таджикской породы является их мясо-сальная продуктивность. В этой связи мы провели опыты по изучению мясо-сальной продуктивности баранчиков таджикской породы и их помесей с гиссарскими овцами, результаты которого приведены в табл. 8.

Таблица 8. - Откормочные свойства баранчиков

Показатели		Единица измерения	Группы	
			чисто-породная таджикская	помеси
Живая масса	при постановке на откорм	М±m, кг	35,00±1,05	40,50±1,10
	при съеме с откорма	М±m, кг	48,50±0,85	56,55±1,22
Прироста живой массы за 60 дней откорма		кг	13,50	16,05
Среднесуточный прирост		г	225	267,5
Расход корма на 1 кг прироста		кормовая единица	8,30	7,50

Как свидетельствуют данные таблицы 8, в период откорма наблюдается значительный прирост живой массы обеих групп животных, или же ее значение составляло у баранчиков таджикской породы 38,57 % и помесей 39,63 %. Отличительные свойства помесных

баранчиков заключаюся еще в том, что они для получения 1 кг прироста живой массы израсходовали кормовых единиц меньше на 0,80, чем таджикские сверстницы.

Специфические индивидуальные особенности баранчиков наиболее явно выражаются в показателях до и после убоя, что и приведено в табл 9.

Таблица 9. - Убойные показатели баранчиков разного генотипа в период откорма, (M±m)

Показатели	Периоды откорма	Группы	
		чисто- породная таджикская	помеси
Живая масса баранчиков	при постановке на откорм	35,20±0,55	40,85±0,89
	при съеме с откорма	47,75±0,95	55,50±0,25
Убойная масса мясо, кг	при постановке на откорм	16,95±0,32	19,50±0,80
	при съеме с откорма	25,55±0,34	30,90±0,40
Масса курдюка, кг	при постановке на откорм	2,40±0,10	3,10±0,12
	при съеме с откорма	3,08±0,05	4,50±0,08
Внутренний жир, кг	при постановке на откорм	0,15±0,02	0,45±0,03
	при съеме с откорма	0,35±0,05	0,70±0,08
Выход мясо, %	при постановке на откорм	48,15	47,74
	при съеме с откорма	53,51	55,68

Данные табл. 9 показывают, что живая масса баранчиков за период откорма увеличилось у чистопородных таджикских на 12,55 кг и помесей на 14,65 кг. Убойный выход мяса у обеих групп животных увеличилось и составлял у чистопородных таджикских пород 50,74 и помесей 58,46 %.

Выход мяса по топографическим частям тела у обеих групп животных также увеличился. Это увеличение по показателям

спиннолопаточной части составляло у таджикской породы 15,60 % и помесей 21,20 %, задней части, соответственно, 89,48 и 95,33%. В итоге выход мяса первого сорта из охлажденной туши составил у помесей 91,24 и 92,19 %, а у чистопородных - 91,72 и 91,24 %, мяса второго сорта, соответственно, 8,02 и 7,81; 8,28 и 8,76 %.

Калорийность 1 кг мяса у чистопородных таджикской породы в начале опыта по откорму составляла 9565,1 кДж и после завершения 12494,6 кДж, а помесей, соответственно, 11592,1 и 12929,1 кДж.

В одинаковых условиях содержания и кормления проведение межлинейного скрещивания имеет преимущество. Например, племенная продажа баранчиков в возрасте 18,0 месяцев полученные от скрещивание I × IV линии составляло 396 сомони от варианта скрещивание X × VIII 318 сомони.

Выводы

В результате проведенных исследований можно сделать следующие выводы.

1. В последние годы несмотря на снижение поголовья овец таджикской породы, составляющее по сравнению с 1990 годом 97,5 % в генеологической структуре породы сохранилось 5 линий - I, IV, V, VIII и X. В связи с этим совершенствование племенных и продуктивных качеств породы в направлении сохранения поголовья в чистоте в условиях ограниченного разведения требует использования внутривидовой селекции.
2. Выяснилось, что живая масса баранчиков и ярок первой и десятой линий при рождении составляло, соответственно, 5,14,8 и 4,5-4,3 кг и в возрасте 4,5-5,0 месяцев - 34,8 -34,5 и 32,030,7 кг, что значительно больше, чем у других линий. Такая закономерность по отношению живой массы и настрига шерсти сохранилась и во взрослом состоянии.
3. В племенном заводе им. С. Шерназарова в показателе живой массы новорожденных ягнят полученные от вариантов подбора I - VIII и I – IV, как у баранчиков (5,0-5,0 кг), так и у ярок (4,6-4,7 кг) разницы не обнаружено, а в поголовье госплерассадника живая масса от варианта спаривания X-VIII линий соответственно по полу составляло 4,0-4,3 кг и I-IV линий 3,9-3,3 кг. В результате лучшего использования летних пастбищ ягнота племенного хозяйства им С. Шерназарова к отбивке в 7,3-7,7 и племрассадника в 8,6-10,5 раза увеличили живую массу по сравнению с рождением.
4. В показателях настрига шерсти баранов и маток, полученных от различных вариантов спариваний по линиям наблюдаются незначительные различия. Средняя длина шерсти при этом составляла от 20,6 до 24,3 см.

5. По показателям оценки баранов-производителей по качеству потомства выявлено, что по живой массе баранчиков при отбивке от матерей, племенные бараны №93 и 68 оценены улучшателями. Бараны-производители №67 и 65 были оценены ухудшателями
6. Помесные гиссаро-таджикские овцы имеют большие возможности прироста живой массы. Например, живая масса овец разновозрастных групп при постановке на опыт были близкими. В течение 6-ти месячного периода опыта живая масса ярок таджикской породы увеличивалась на 16,2 кг, баранчиков -24,8 и маток -18,1 кг. Этот показатель у помесных животных составлял, соответственно, 19,5 кг, 27,0 и 20,6 кг.
7. Увеличение живой массы баранчиков чистопородной таджикской породы за 60-ти дневный откорм составы 12,55 кг, а помесей 14,65 кг, или же на 35,65 и 35,86 %. За этот период наблюдалось увеличение убойной массы, что составило 50,74 % у чистопородных таджикских и 58,46 % у помесей. Выход мяса первого сорта из охлажденной туши составил у помесей 91,24 и 92,19 %, а у чистопородных - 91,72 и 91,24 %, мяса второго сорта, соответственно, 8,02 и 7,81; 8,28 и 8,76 %.
8. В одинаковых условиях содержания и кормления проведение межлинейного скрещивания имеет преимущество. Например, племенная продажа баранчиков в возрасте 18,0 месяцев полученные от скрещивание I × IV линии составляло 396 сомони от варианта скрещивание X × VIII 318 сомони.

Предложения производству

1. В целях сохранения, увеличения численности и совершенствования продуктивности овец таджикской породы рекомендуется, увеличить число хозяйств занимающихся разведением овец этой породы, с одновременным улучшением условий кормления и содержания.
2. В хозяйствах, которые занимаются разведением овец таджикской породы широко использовать межлинейное спаривание.

ПУБЛИКАЦИИ ПО ТЕМЕ ДИССЕРТАЦИИ

Статьи в рецензируемых журналах

[1-М] Абдурахимов Х.Ч. Таъсири шароити нигохубин ва хӯронидан ба маҳсулнокии гӯсфандони зоти тоҷикӣ ва дурагаҳои он/Абдурахимов Х.Ч//Гузоришҳои Академияи илмҳои кишоварзии

Тоҷикистон:2020. - № 4 (66). -С. 53-55.

[2-М] Абдурахимов Х.Ч. Усулҳои дохилизотии мукамалгардонии маҳсулнокии ғӯсфандони зоти тоҷикӣ/Абдурахимов Х.Ч// Кишоварз.- 2020, № 4 (89). С. 83-85.

[3-М] Абдурахимов Х.Ч. Инкишофи индивидуалии ғӯсфандони зоти тоҷикӣ вобаста аз авлодҳои мавҷуда/Абдурахимов Х.Ч// Кишоварз: 2021, № 4 (93). -С. 74-77.

Статьи в сборниках материалов конференции

[4-М] Абдурахимов Х.Ч. Маҳсулоти ғӯштии кӯчқорҳои зоти тоҷикӣ ва дурағаҳои он. /Абдурахимов Х.Ч., Раҳимов Ш.Т., Раҷабов Н.А.// Маҷмӯи мақолаҳои илмӣ конференсия Донишгоҳи аграрии Тоҷикистон ба номи Ш. Шохтемур дар мавзӯи” Рушди инноватсионии соҳаи чорводорӣ ва нақши он дар таъмини амнияти озуқаворӣ”. Душанбе 2021, -С. 126-128.

[5-М] Абдурахимов Х.Ч. Ҳолати муосири зоти ғӯсфандони серғӯшту сerratған ва серпашми тоҷикӣ/Абдурахимов Х.Ч., Раҳимов Ш.Т., Қосимов Р.Б. // Конференсияи байналмиллалии илмию-амалии Институти чорводорӣ ва чарогоҳи АИКТ “Ҳолат ва дурнамои мукамалгардонии хусусиятҳои ирсии маҳсулнокии ғӯсфандони зотҳои думбадор”, Душанбе 2021, -С. 206-209.

[6-М] Абдурахимов Х.Ч. Маҳсулнокии пашмии ғӯсфандони зоти тоҷикӣ аз рӯи авлодҳо /Абдурахимов Х.Ч., Раҳимов Ш.Т., Раҷабов Н.А.//Маҷмӯи мақолаҳои илмӣ конференсияи илмӣ амалии байналмиллалии Донишгоҳи аграрии Тоҷикистон ба номи Ш. Шохтемур дар мавзӯи” Технологияи инноватсионии истеҳсол, коркарди маҳсулоти чорводорӣ , парандапарварӣ, моҳипарварӣ дар ҶТ”. Душанбе 2022, -С. 112-114.

[7-М] Абдурахимов Х.Ч. Использование гиссарской породы при создании таджикской мясо-сально-шерстной породы овец: современная ее характеристика/Рахимов Ш. Т., Чамшедзода,Х., Раджабов Н.А. // Маводи конференсияи байналмиллалии илмию амалӣ “Дастовардҳои селекционӣ оид ба такмили ғӯсфанди зоти ҳисорӣ ва нақши он дар офаридани зоту типҳои нав”. Душанбе,2023, -С. 42-52.

Шарҳи мухтасар

ба диссертатсияи Чамшедзода Хусрав дар мавзӯи “ Мукамалгардонии сифатҳои маҳсулнокии гӯсфандони зоти тоҷикӣ бо усули селексияи дохилизотӣ” барои дарёфти дараҷаи илмии номзоди илмҳои кишоварзӣ аз рӯи ихтисоси 06.02.07- зотпарварӣ, селексия ва генетикаи ҳайвоноти кишоварзӣ

Калимаҳои калидӣ: гӯсфанд, зот, тоҷикӣ, авлод, хостагирӣ, чуфтikuнонӣ, вазни зинда, вазнафзункунии миёнаи шабонарӯзӣ, рушди бадан, маҳсулнокии пашмӣ ва гӯшти, баромади гӯшту равған, физонокӣ, дурагаҳо, хӯронидан, самаранокии иқтисодӣ.

Мақсади таҳқиқот -баланд бардоштани маҳсулнокии гӯсфандони зоти тоҷикӣ бо истифодаи селексияи дохилизотӣ мебошад.

Усулҳои таҳқиқот: Қисмати таҷрибавии таҳқиқот дар давраи солҳои 2010 - 2016 дар саршумори гӯсфандони зоти тоҷикии заводи зотпарварии ба номи Шерназаров ва Парваришгоҳи гӯсфандони зоти тоҷикии ноҳияи Хуросони вилояти Хатлон, ҳамчунин дар озмоишгоҳи пашми шӯъбаи селексия ва технологияи гӯсфандпарварӣ ва бузпарварии Институти чорводорӣ ва чароҳгоҳи Академияи илмҳои кишоварзии Тоҷикистон иҷро карда шудааст.

Таҷрибаҳои илмии гузаронидашуда бо истифода аз усулҳои зоотехникӣ, биологӣ ва иқтисодӣ, ки дар соҳаи чорводорӣ қабул гардидааст иҷро карда шудаанд. Аз он ҷумла сифатҳои сергӯштӣ ва серравғанӣ бо роҳи усули забхи назоратии кӯчқорбарраҳо тибқи услуби ИУЧ (ВИЖ, 1978), таркиби кимиёии гӯшт ва равғани думба тибқи дастурамали таҳиянамудаи ИУЧ (ВИЖ, 1988) омӯхта шудаанд.

Ҳамаи натиҷаҳои маводҳои рақамии бадастомада тибқи усулҳои И.А. Плохинский (1969) мавриди коркарди оморию вариатсионӣ қарор дода шудаанд.

Натиҷаҳои ба даст овардашуда ва наwgонии онҳо: Мукамалгардонидани маҳсулнокии гӯсфанди зоти тоҷикӣ ва баланд бардоштани сифатҳои зотии онҳо тарҳрезӣ намудани усулҳои селексияи дохилизотӣ ва дар асоси он гузаронидани корҳои селексионии мақсаднокро талаб менамояд. Бинобар ин, сабаб наwgонии илмии таҳқиқоти мазкур ба омӯзиши афзоиши рушд ва инкишофи гӯсфандони зоти гӯшту равғану пашмдеҳи тоҷикӣ дар давраи онтогенез вобаста ба интиҳоб ва хостагирии онҳо аз рӯи авлҳои мавҷуда дар дохили зот, омӯхтани самаранокии чуфткунони меш ва кӯчқорҳо аз рӯи мансубияти онҳо ба авлод ва таъсири он ба сифати насл, маҳсулнокии гӯштию пашми онҳо омӯхта шудааст. Дар асоси корҳои гузаронидашуда ба хоҷагӣ, ки ба парвариши ин зот машғуланд дар корҳои селексионӣ чуфткунони байниавлодиро васеъ истифода намуданро тавсия медиҳанд.

Соҳаи татбиқ: гӯсфандпарварӣ.

АННОТАЦИЯ

на диссертационную работу Джамшедзода Хусрав на тему **«Совершенствовани в продуктивных качеств таджикской породы овец методом внутривидовой селекции»** представленной на соискание ученой степени кандидата сельскохозяйственных наук по специальности 06.02.07

- разведение, селекция и генетика сельскохозяйственных животных

Ключевые слова: овцы, порода, таджикская, линия, отбор, спаривание, живая масса, среднесуточный прирост, рост и развития, шерстная и мясная продуктивность, выход сала, питательность, помеси, кормление, экономическая эффективность.

Цель исследования заключается в повышении продуктивности таджикской породы овец путем осуществления внутривидовой селекции.

Методы исследований. Экспериментальная часть исследований выполнялась в период 2010-2016 гг. на поголовье овец таджикской породы овцеводческого племенного завода им. С. Шерназарова и Государственного племенного рассадника по разведению овец таджикской породы Хуросонского района Хатлонской области, а также в лаборатории шерсти отдела селекции и технологии овцеводства, козоводства Института животноводства и пастбищ Таджикской академии сельскохозяйственных наук.

Все исследования проведены путем использования принятых в животноводстве зоотехнической, биологической и экономической методик, и подробно они приведены в главе «Материал и методика исследований».

В т.ч., мясо-сальные качества изучались методом контрольных убоев баранчиков по методике ВИЖа (1978), химический анализ мяса и курдючного сала определялись по методическому указанию ВИЖ-а (1988), а

Аз он чумла сифатҳои сергӯшти ва серравғани бо роҳи усулҳои забҳи назоратии қўчқорбарраҳо, таркиби кимиёии ғӯшт ва равғани думба тибқи дастурамали таҳиянамудаи ИУЧ (ВИЖ, 1978) омӯхта шудаанд.

Результаты цифрового материала подвергались статистическовариационной обработке по И. А. Плохинскому (1969) .

Полученные результаты и их новизна: Совершенствование продуктивности таджикской породы овец и повышение ее породных качеств требует глубокого анализа внутривидовой селекции и на ее основе проведения целевых селекционных работ. В этой связи, научная новизна настоящих исследований направлена в изучение роста и развития таджикской мясо-сально-шерстной породы в процессе онтогенеза с учетом отбора и подбора их по существующим внутри породы линиям, изучению эффективности подбора родительских пар по линиям и выявление наследственных качеств потомств путем изучения мясо-сальной и шерстной продуктивности, и на ее основе разработке методов внутривидового их совершенствования по линиям.

Область применения: овцеводство.

ABSTRACT

abstract of the dissertation of Jamshedzoda Khusrav on the topic "Improving the productivity qualities of Tajik sheep by the method of inbreeding" for obtaining the scientific degree of candidate of agricultural sciences on the specialty 06.02.07 - breeding, selection and genetics of **agricultural animals**

Key words: sheep, breed, Tajik, progeny, mating, mating, live weight, average daily weight gain, body development, wool and meat productivity, meat and fat output, nutrition, hybrids, feeding, economic efficiency.

The purpose of the research is to increase the productivity of Tajik breed sheep using inbreeding.

Research methods: The experimental part of the research in the period of 2010 - 2016 in the population of Tajik breed sheep of the Shernazarov breeding plant and the Tajik breed sheep farm of Khatlon region, as well as in the wool testing department of the sheep breeding and breeding technology of the Institute of Animal Husbandry and Pasture of the Academy of Agricultural Sciences in Tajikistan has been implemented.

The conducted scientific experiments were carried out using zootechnical, biological and economic methods adopted in the field of animal husbandry. Among them, the qualities of meatiness and fatness were studied by the method of controlled slaughter of rams according to the method of IUCH (VIJ, 1978), the chemical composition of meat and fat of the butt according to the program developed by IUCH (VIJ, 1988).

All the results of the obtained digital materials according to the methods of I.A. Plokhinsky (1969) were subjected to statistical and variational processing.

The obtained results and their innovation: Productive improvement of Tajik breed sheep and improvement of their breed qualities requires the design of inbred breeding methods and the purposeful breeding activities based on it. Therefore, the reason for the scientific novelty of this study is to study the growth and development of the Tajik breed of meat, fat and wool sheep in the period of ontogenesis, depending on their selection and selection from the existing generations within the breed, to study the effectiveness of pairing ewes and rams according to their belonging to the generation and its influence on the quality of offspring, productivity of their meat and wool has been studied. On the basis of the conducted work, it is recommended to widely use intergenerational mating in the selection work to the farms that are engaged in the breeding of this breed.

Field of application: sheep breeding

